

ДА 100-ГОДДЗЯ ЧАСОПІСА

ВІКТАР ШНІП

ПРАЙСЦІ ПРАЗ «ПОЛЫМЯ»

Прайсці праз вернасць.
Максім Танк

мы
ёсць былі і будзем
як будучыня
на шляхах волі
мы не безназоўнае
і мы памятаем той час
калі мы сябе называлі тутэйшымі
але і тады кожны з нас
быў гаспадаром
на прасторах жыцця
і ў глыбі Палесся
і нам не быў страшны
ні віхор на балоце
ні драпежнікі
ні адшчапенец
на імперыялістычнай вайне
калі хапала бежанцаў
і на чырвоных лядах
быў вецер і пыл

і яшчэ тады
калі мы ішлі
у пошуках будучыні
чырвонакрылы вяшчун
прынёс вестку
пра нараджэнне чалавека
і пра маладую Беларусь
над якой заўсёды
будуць анёлы
і ніякі каршун

нас не саб'е
са шляху да святла
і не адбярэ вочы
каб цені на сонцы бачыць

і мы ішлі
праз буры і віхуры
і ў вялікі дзень
і ва ўсе векапомныя дні
браму скарбаў сваіх адчынялі
каб на нашай святой зямлі
і ў полі і ў лузе
і ў зялёнай дуброве
сцежкі-дарожкі
не знікалі
і не плакала
сірата Алеся
як кветка пажоўкляя
а Насцечка
чытаючы запіскі Самсона Самасуя
і пра дзве душы
і пра віленскіх камунараў
і пра сокі цаліны
верыла
што ўсё будзе добра
і чужая бацькаўшчына
ніколі не стане сваёй
бо мы ідзём
праз вернасць зямлі
на якой птушкі і гнёзды
атланты і карыятыды
і Лявоніха на арбіце
і каласы пад сярпом тваім
і людзі на балоце
і ўсе мы
чуем званы Віцебска
у тумане
і песні нашых продкаў
на досвітку

і нельга забыць
і мы не забыліся
і ніколі не забудземся
пра сіваю легенду
і год нулявы
пра глыбокую плынь
і знак бяды
пра зацюканага апостала
і подых навальніцы
пра снежныя зімы
і тартак

і ў нас заўсёды
сэрца на далоні
а з намі Францыск Скарына
сонца маладзіковае
якое не заходзіць

і скажа той хто народзіцца
ці прайшлі мы праз вернаць
ідучы праз стагоддзе
у якім ёсць былі і будзем
мы
і наша «Полымя»

З ГІСТОРЫІ ЧАСОПІСА «ПОЛЫМЯ»

Пасля грамадзянскай вайны паўста-ла праблема арганізацыйнага і прафесій-нага аб'яднання «пралетарскіх пісь-меннікаў», як тады называліся творцы слова. Тым больш што ў літаратуру ішло новае пакаленне маладых ад «станка і плуга», якое хацела вучыцца і якому было ў каго вучыцца. Беларускаю літа-ратуру «высокага мастацкага накірунку» прадстаўлялі Янка Купала, Якуб Колас, Ц. Гартны. Таму выхад першага нума-ра «Полымя» — часопіса літаратуры, палітыкі, культуры, эканомікі і публіцы-стыкі (пазней «публіцыстыка» заменена на «гісторыю») — стаў адметнай з'явай у культурным жыцці рэспублікі.

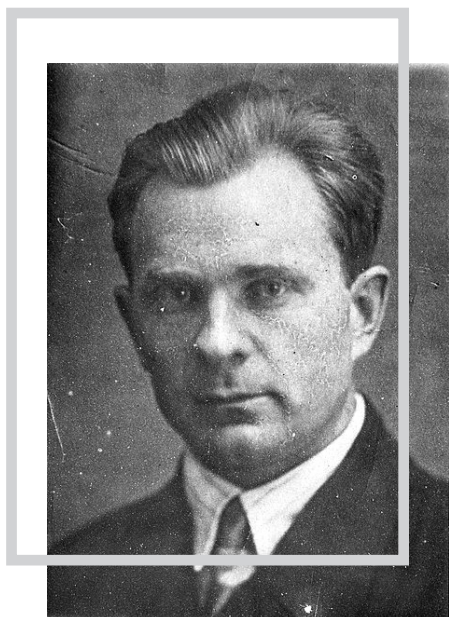
Выдаўцы «Полымя» аб'явілі чыта-чам, што нацыянальнае адраджэнне — гэта не лозунг і не самамэта, а лепшы спосаб далучыць працоўных рэспублікі да будаўніцтва сацыялістычнага ладу. Гэтай мэце, лічылі яны, павінна слу-жыць беларуская літаратура і маста-цтва. Абвешчанай праграме быў пада-браны адпаведна і змест часопіса — ён адкрываўся вершам Ц. Гартнага «Па дарозе да будучыні»: «Аб ёй адной няўмоўна мы гаворым...» Для паэта лёс Беларусі — у канкрэтных праявах існавання свабоды народа, самастой-най дзяржавы і развіцця нацыянальнай культуры; усё гэта было сэнсам жыцця, таму як дзяржаўны дзеяч і як мастак у той складаны час ён выступаў мудрым празарліўцам будучыні.

Першую вокладку часопіса «Полымя» аформіў мастак Міхась Філіповіч. Першыя дзесяць год (да 1932) часопісам кіравала рэдак-цыйная калегія, у яе ўваходзілі

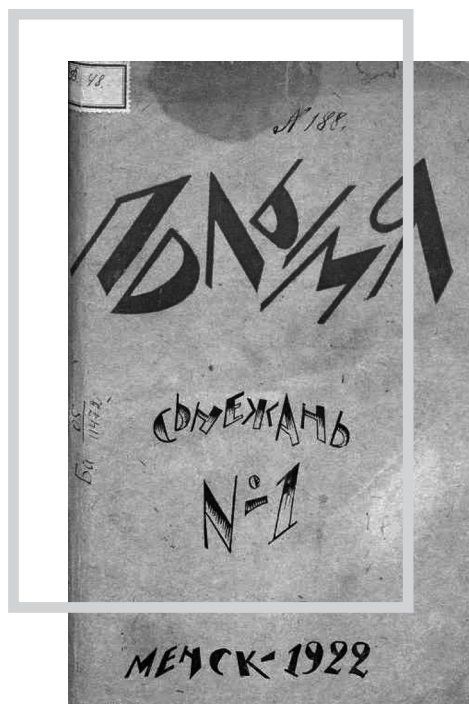
Змітрок Бядуля, Цішка Гарт-ны, Міхась Зарэцкі, Усева-лад Ігнатоўскі, Янка Купа-ла, Якуб Колас, В. Нодэль, А. Сянкевіч, Міхась Чарот і інш. У 1932—1941 гадах часопіс выходзіў пад назвай «Полымя рэвалюцыі». Пер-шым галоўным рэдактарам яго быў прызначаны Платон Галавач (1932—1933). У гады Вялікай Айчыннай вайны выданне часопіса было пры-пынена. Адноўлена ў студзені 1945 года.

У гэтым годзе спаўняецца 95 гадоў з дня ўтварэння літаратурнага аб'яднання «Полымя». Ініцыятарамі яго стварэння былі: Янка Купала, Якуб Колас, Цішка Гартны, Міхайла Грамыка, Алесь Гурло, Уладзіслаў Галубок, Янка Нёманскі, Міхаіл Піятуховіч, Аляксандр Сянкевіч, а таксама нядаўнія сябры аб'яднання «Маладняк» Міхась Чарот, Міхась Зарэцкі, Анатоль Вольны, Алесь Дудар, Андрэй Александровіч, Васіль Сташэўскі.

Аб'яднанне «Полымя» не вылуча-ла ніякай эстэтычнай праграмы і лічы-лася пазастатутным. Але яно існавала пры літаратурна-мастацкім часопісе «Полымя» і ў яго таксама былі пэўныя асноўныя задачы: развіццё беларускай мастацкай літаратуры праз узмацненне творчай працы сваіх сяброў, афармлен-не і замацаванне ў беларускай літарату-ры пралетарскай ідэалогіі з удасканален-нем нацыянальнай формы. Значная ўвага аддавалася развіццю крытыкі, павышэн-ню прафесійнага ўзроўню і агульна-адукацыйных ведаў сяброў аб'яднання, беражліваму стаўленню да культурнай спадчыны. Наладжваліся літаратурныя вечары, сустрэчы з рабочымі, ладзіліся паездкі пісьменніцкіх дэлегацый у Ленін-град, Харкаў, Кіеў і інш. Акцэнт быў зро-блены на памяркоўныя адносіны і твор-чае супрацоўніцтва з іншымі літаратур-нымі аб'яднаннямі Савецкай Беларусі, каб ураўнаважыць крайнія тэндэнцыі ў літаратурным руху канца 1920-х — пачат-ку 1930-х гадоў.

Платон Галавач.
Галоўны рэдактар часопіса «Полымя рэвалюцыі»
(1932—1933)

Першая вокладка часопіса «Полымя»

Бліжэйшыя супрацоўнікі часопіса «Полымя». Зверху стаяць (злева направа), першы рад: Аляксандар Цвікевіч, М. Грамыка, М. Шульман, Б. Быхоўскі, Міхась Зарэцкі, П. Арэшнікаў, Алесь Гурло, І. Герчыкаў; другі рад: Я. Дыла (Н. Бываеўскі), М. Байкоў, Л. Каган, А. Шлюбскі, Іван Цвікевіч, З. Бядуля (Ясакар), У. Дзяржынскі, М. Мялешка; трэці рад (сядзяць): Я. Лёсік, Якуб Колас (Тарас Гушча), праф. У. Ігнатоўскі, Цішка Гартны (З. Жылуновіч), Янка Купала, А. Баліцкі, праф. С. Вольфсон, праф. М. Грэдынгер; чацвёрты рад: Паўлюк Трус, І. Барашка, А. Александровіч, А. Вольны, Н. Чарнушэвіч, Янка Марук.

Зьмест 1-га нумару.

1) Ад рэданцыі —Нашы заданні.	стр. 3
2) Цішка Гартны —На дарозе да будучыны. Верш	5
3) » » Сельскі мітынг. Верш	8
4) М. Чарот —Зімою. Верш.	9
5) » » Плавём к прыгожай сьветлай далі. Верш	—
6) А. Гурло —У жмцёвай кузьні. Верш	10
7) » » На працу. Верш	—
8) » » У зорную ноч. Верш	11
9) А. Александровіч —Раніца. Верш	—
10) Я. Журба —Будаўніком новага жыцця. Верш	12
11) З. Бядуля —Адплата пану. Пэма	13
12) Нёманскі —Над Кроманьёю. Аповяданьне	17
13) В. Нодэль —Заняпад усясьветнай гаспадаркі і ўсясьветны фашызм. 36	
14) З. Ж. 1 студзеня—рэвалюцыйна-гістарычнае, сьвята Савецкай Беларусі.	41
15) У. Ігнатоўскі —Сучасная вялікая рэвалюцыя й нацыянальнае пытаньне.	44
16) Я. Пятровіч —Чым выклікаецца эканамічнае аб'яднаньне Савецкіх Рэспублік	50
17) З. Бядуля —Тэатр і выхаваньне мас	57
18) З. Жылуновіч —Аб крытыцы „Босыя на вогнішчы“ і яшчэ аб саміх „Босыя на вогнішчы“ <i>М. Чарота</i>	64
19) М. Грамыка —Пэзія аб рэвалюцыі і рэвалюцыя ў пэзіі	70
20) » » Гвалт над формай. (Нібы-пэма)	72
21) М. Маразоўскі —Навакол польскага сойму	75
22) Кнігаліс	84
23) Хроніка Беларускае Культуры	89

У першым радзе: Змітрок Бядуля, Ян Райніс, Янка Купала, Кандрат Крапіва.
У другім: Язэп Пушча, Адам Бабарэка, Уладзімір Дубоўка, Пятро Глебка, Кузьма Чорны. 19.11.1926 г.

У першым радзе: Кузьма Чорны, Уладзімір Дубоўка, Кандрат Крапіва.
У другім: Адам Бабарэка, Язэп Пушча. 1927 г.

КРУГЛЫ СТОЛ

У гутарцы бяруць удзел:

Лада Алейнік, кандыдат філалагічных навук, дактарант кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ;

Яўген Гарадніцкі, доктар філалагічных навук, галоўны навуковы супрацоўнік аддзела тэорыі і гісторыі літаратуры Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі;

Алесь Карлюкевіч, старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі, дырэктар Выдавецкага дома «Звязда»;

Вячаслаў Рагойша, доктар філалагічных навук, прафесар кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта БДУ;

Іван Саверчанка, доктар філалагічных навук, прафесар, дырэктар Інстытута літаратуразнаўства Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі;

Анатоль Трафімчык, кандыдат філалагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі;

Мікола Трус, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, выпускнік дактарантуры Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Полымя» ў 2017—2021 гг.

Гістарычная місія, адказнасць і звышзадача

Часопіс «Полымя» быў галоўным перыядычным літаратурным выданнем Савецкай Беларусі. Дзякуючы яму пабачыла свет шмат твораў беларускіх пісьменнікаў. Аднак многае з надрукаванага было ў мэйнстрыме таго часу — ленініяна, антырэлігійная кампанія, сацрэалізм і г.д. Цяпер, з вышыні сённяшняга дня, калі «зводзіць дэбет і крэдыт», плюсы і мінусы, што можна сказаць пра савецкія 70 гадоў працы часопіса? Які ўвогуле яго ўнёсак у развіццё беларускай літаратуры?

Анатоль Трафімчык. Ведаюць пераважна адны спецыялісты, што ў «Полымя» быў папярэднік — часопіс «Адраджэньне». Ён убачыў свет у тым самым 1922-м годзе. Выданне і зместава было добра напоўнена, і выглядам прываблівала. Аднак нехта ва ўладзе палічыў, што ў ім зашмат патрыятызму, да небяспечнага зашмат. Варта нагадаць: Галоўліт — цензурны орган — узнік таксама тады ж. Захавалася толькі некалькі экзэмпляраў часопіса. На шчасце, тут жа ўзнік новы — «Полымя». Сёння нам складана зразумець, наколькі розніца паміж выданнямі вялікая, прынцыповая. Зрэшты, больш важна іншае: беларускія культурныя дзеячы змаглі арганізаваць «тоўсты» літаратурна-мастацкі часопіс. Так, у ім аддавалася даніна часу. Але, выбачайце, доўг даніне часу сплочаецца, перапрашаю за таўталогію, ва ўсе часы. Галоўнае, што творы друкаваліся і **што** друкавалася. Між тым вартых твораў ад самага пачатку было нямала. Тыя ж

Купалавы «Тутэйшыя» дзе былі ўпершыню апублікаваны? Правільна, у «Полымі». Так што перыёдык стаў магчымым крокам наперад.

Яўген Гарадніцкі. У самім слове часопіс нездарма праяўляецца семантычная сувязь мастацкага слова, літаратуры, пісьма з часам, з усім тым зменлівым, пlynным, новым і неспазнаным, што час прыносіць з сабой. Літаратурны часопіс — гэта, па сутнасці, заўсёды адлюстраванне таго часу, у якім творыцца літаратура, пішуцца новыя творы. Галоўнае прызначэнне часопіса — быць своеасаблівым лютэркам сучаснай літаратуры, паказчыкам яе стану, трэндаў, якія скіроўваюць яе ў будучыню. Не ўсё ў літаратуры пэўнага перыяду перажывае свой час, не ўсё застаецца ў залатым фондзе як нацыянальны здабытак. Гэта цалкам натуральна, паколькі любая літаратура не складаецца з адных шэдэўраў. Многае з таго, што друкавалася ў розныя гады на старонках «Полымя», стала папросту гісторыяй, фактамі, якія сведчаць пра няпросты, часам пакручасты шлях нацыянальнай літаратуры ў XX ст. Ці трэба гэта забываць або адкідваць? Вядома, не. Тут якраз уступае ў дзеянне іншая ўласцівасць-функцыя часопіса — не толькі як носьбіта, але і захавальніка інфармацыі. Калі ў адносінах да сённяшняга дня часопіс выконвае функцыю актыўнага чынніка літаратурнага працэсу, то ў гістарычнай рэтраспекцыі ён служыць своеасаблівым архівам, дзе ўсё падрахована, занатавана, раскладзена па палічках. Напісанае застаецца. Таму ўсе «палымянскія» нумары, што прыходзілі да чытача ў розныя перыяды існавання часопіса, маюць сваю гістарычную вартасць. Яны ў сукупнасці ствараюць умовы для аб'ектыўнага і непрадузятага ўспрымання літаратурнага жыцця ва ўсёй яго абсяжнасці, супярэчлівасці і складанасці.

Алесь Карлюкевіч. Некаторыя старыя, даўнія нумары «Полымя» адкрываеш — і, здаецца, няма чаго чытаць... Але гэта толькі некаторыя і ў тым выпадку, калі размова ідзе пра прозу, найчасцей — пра аповесці і раманы. І ўсё ж «Полымя» ва ўсе дзесяцігоддзі савецкага часу і пазнейшага перыяду — сапраўдны мастацкі лідар.

Іван Саверчанка. Часопіс «Полымя» — галоўны брэнд беларускай літаратуры. У перыяд БССР часопіс фармаваў грамадскую думку, спрыяў выхаванню мастацка-эстэтычных густаў, падтрымліваў высокі духоўна-культурны ўзровень развіцця беларускай нацыі. Ён выконваў і працягвае выконваць важную нацыятворчую і дзяржаватворчую місію, культывуе сапраўдныя каштоўнасці. Беларуская нацыянальная ідэнтычнасць умацоўвалася ў значнай ступені дзякуючы часопісу «Полымя». Выданне рыхтавала глебу для незалежнай Рэспублікі Беларусь, дапамагала выхаванню і сталенню сапраўдных грамадзян краіны. «Полымя» — сімвал высокай беларускай культуры і эстэтыкі, знак нацыянальнай годнасці!

Вячаслаў Рагойша. Я параўнаў бы часопіс «Полымя» з маяком. Не важна, што наша Беларусь не марская дзяржава і маяк для нас — не галоўны аtryбут. Аднак некалі і ў нас будавалі высокія вежы (адна з іх — Белая Вежа), а на іх пры патрэбе распальвалі вогнішча. Такія маякі вызначалі месца пэўнай тэрыторыі. Разам з тым у ліхія завейныя часы паказвалі шлях землякам да таго ці іншага паселішча. А ў часе вайны запалены агонь папярэджаў пра набліжэнне ворага, пра небяспеку.

Усе гэтыя функцыі вось ужо цэлае стагоддзе выконвае ў акіяне сусветнай культуры і беларускі часопіс «Полымя». Яго зацэпілі ў снежні 1922 года ад рэвалюцыйнай іскры Вялікага Кастрычніка вядомыя пісьменнікі і грамадскія дзеячы Цішка Гартны, Міхась Чарот, Змітрок Бядуля і Усевалад Ігнатоўскі (першы склад рэдкалегіі), да якіх пазней далучыліся Янка Купала з Якубам Коласам і іншыя класікі літаратуры. І хоць з часу заснавання да пачатку XXI стагоддзя

часопіс пераходзіў з рук у рукі (быў «у руках» Беларускага кааперацыйнага выдавецкага таварыства, Дзяржаўнага выдавецтва Беларусі, Саюза савецкіх пісьменнікаў БССР, Саюза беларускіх пісьменнікаў, Саюза пісьменнікаў Беларусі), хоць падчас «Полымя» асвятляла найперш пэўныя ідэйна заангажаваныя праблемы («Полымя рэвалюцыі» — у 1932–1941 гг.) або яго зусім не было відаць за ваеннымі пажарамі (у час Вялікай Айчыннай вайны не выходзіў), хоць часопіс то таўсцее, то танее, то друкаваўся на лепшай або на горшай паперы, заўсёды адчувалася святло і цяпло гэтага нацыянальна-культурнага маяка. Зразумела, гэтаму садзейнічалі не толькі тыя, хто запаўняў часопісныя старонкі сваімі творами (тут трэба было б назваць прозвішчы літаральна ўсіх вядомых беларускіх пісьменнікаў за стогадовы перыяд), але і хто непасрэдна працаваў у часопісе, выконваў звычайную журналісцкую працу...

Мікола Трус. Пра кожны з аб'ектаў мэйнстрымнага пераліку варта гаварыць асобна. Дазволю сабе прыпыніць увагу на сацыялістычным рэалізме як творчым метадазе, які вызначаў увесь літаратурны працэс савецкага часу, пачынаючы ад 1930-х гг.: паказ жыцця ў яго рэвалюцыйным развіцці. У пераходныя 1990-я толькі лянёвы даследчык прыгожага пісьменства не зводзіў публічна рахункі, не прад'яўляў да яго прэтэнзій і агулам не абвінавачваў. Парадаксальна, але ў сацрэалізму тады не знайшлося практычна ніводнага абаронцы, як раней, дарэчы сказаць, не было ні аднаго афіцыйнага крытыка. З цягам часу эмоцыі сцішэлі, лепшыя творы розных мастацкіх жанраў, выкананыя ў гэтым стылі, займелі сваю высакародную паціну, сталі прадметамі калекцыянавання, занялі сваё месца ў музейных экспазіцыях. Сёння яны выклікаюць непадробную цікавасць з пункту гледжання гістарычнай рэтраспектывы, пазнавальных характарыстык пэўнага гістарычнага перыяду.

Мэйнстрымны спіс савецкага часу быў свайго роду ідэйным стрыжнем, каталізатарам, на які арыентавалася культура савецкага часу, атрыбутам рэалізацыі дзяржаўных інтарэсаў, выканання стратэгічных задач. Скарыстоўваючы сучасныя словы, творчай далучанасцю да яго пісьменнікі сведчылі сваю лаяльнасць да ўлады, умацоўвалі статус «інжынераў чалавечых душ». Думаецца, без разумення гэтых і іншых важных акалічнасцей немагчыма напісанне больш-менш аб'ектыўнай гісторыі беларускай літаратуры, выдавецкай справы, журналістыкі. У 1950—1980-я гг. была створана не толькі савецкая літаратурная класіка — з'ява сусветнага ўзроўню, часопісная апрабацыя якой акурат і праходзіла на старонках «Полымя», сфарміравалася нацыянальная школа крытыкі і літаратуразнаўства — з той жа часопіснай прапіскай. І хоць сёння ў праграмах і навучальных дапаможніках прыбраны ідэйна-стылёвы маркер «савецкая», беларуская літаратура гэтага часу не стала архаікай. На авансцэну сучаснага асэнсавання выйшаў новы, нацыянальны і духоўны, стрыжань, які лучыць розныя гістарычныя эпохі, творчыя перыяды і напрамкі.

Лада Алейнік. Несумненна, часопіс «Полымя» адыграў выключна важную ролю ў развіцці айчыннага прыгожага пісьменства. Адметна, што нават першы нумар выдання зрабіўся не проста знакавай падзеяй у літаратурным жыцці Беларусі, але паклаў пачатак вядомай дыскусіі аб шляхах развіцця беларускай паэзіі («Савецкая Беларусь», 3 студзеня 1923 г.), якая ў далейшым паўплывала на фарміраванне шматлікіх творчых індывідуальнасцей. Па сваёй сутнасці архіў часопіса з'яўляецца сёння каштоўным летапісам, дзе адлюстраваны вызначальныя сацыяльна-палітычныя і грамадска-культурныя тэндэнцыі таго ці іншага часу ў гісторыі краіны. Як мастацкія творы, так і ўзоры літаратурнай крытыкі, публіцыстыкі даюць магчымасць скласці дастаткова аб'ектыўнае ўяўленне пра ўмовы развіцця нацыянальнай літаратуры, пра яе тэматыч-

на-праBLEMныя і вобразна-стылёвыя абсягі ў розныя перыяды, пра шматлікія супярэчнасці, з якімі даводзілася сутыкацца нашым мастакам слова, пра сістэму кампрамісаў, без якой фактычна немагчыма існаванне дзяржаўнага літаратурна-мастацкага выдання. Апроч гэтага, палымянскія матэрыялы — выдатная літаратурная школа, якая вучыць не адно пісьменніцкаму майстэрству, але значна большаму — дае разуменне таго, што важнае ў мастацтве і вартае творчага асэнсавання, а што — часовае і марнае; вучыць асэнсаванню прыроды таленту — і свайго ўласнага, і чужога. Нават творчая біяграфія П. Броўкі — народнага паэта БССР, аднаго з галоўных рэдактараў «Полымя» — з'яўляецца пераканаўчым доказам, як лёгка можна памыліцца ў сваіх літаратурных здольнасцях і мастацкіх задачах. Ужо не раз прыводзіла гэты прыклад, але ізноў да яго апелюю, бо надта ж уражлівы факт, як паддаўшыся кан'юктурнай рыторыцы 1930-х гадоў, паэт безапеляцыйна дэклараваў у вершы «Тады пачынаю з пачуццямі спрэчкі...»:

Любоўны рамантык
цяпер я нягеглы.
Я гэтай рамантыкі
вырасту вышай.
Мне трэба, каб слова
падносіла цэглу,
а вершы ў альбом
і другія напішуць.
Я голую лірыку
выкіну ўночы,
Хай месяц
халодным агнём яе паліць.

Сёння ж, калі пацікавіцца ў сучаснікаў, якія вершы П. Броўкі яны ведаюць, то наўрад ці хто-небудзь згадае «Думы аб правадыру» або «У Шушанскім», але кожны маладзён успомніць «Пахне чабор», а людзі больш сталага веку назавуць, хутчэй за ўсё, «Александрыну» — узоры менавіта «чыстай» лірыкі, ад якой паэт гэтак эмацыйна адхрышчваўся ў свой час.

Па сваёй сутнасці часопіс «Полымя» быў літаратурным цэнтрам, заканадаўцам дыскурсу, з ім звязаны імёны і ўсіх народных пісьменнікаў Беларусі, і выбітных сучасных творцаў.

Што найбольш значнага, адметнага зроблена часопісам за трыццаць гадоў незалежнасці Беларусі? Ці можаце адзначыць якіясьці творы, публікацыі, надрукаваныя ў «Полымі» за гэты час?

Анатоль Трафімчык. Часопіс «Полымя» на працягу савецкага часу заўсёды быў, выбачаюся за штамп, флагманам у літаратурным працэсе. Хаця сталі з'яўляцца таксама іншыя выданні. У першую чаргу тут скажам пра «Маладосць». Але перыёдыкі не глядзяцца канкурэнтамі. Хутчэй — партнёрамі. Таму ў новую сацыяльную парадыгму абодва выданні ўвайшлі без страты свайго аўтарытэту. Канечне — дзякуючы творам і аўтарам. Асабіста я, калі казаць пра пачатак гэтага трыццацігоддзя, пастаянна вяртаюся да «Полымя» таго часу (балазе маю збор нумароў, прыгавораных бібліятэкай да макулатурнай долі). Укажу толькі некаторых аўтараў ды іх творы, якія зрабілі ў свой час на мяне ўражанне, якое дасюль не адпускае: творы В. Казько (перадусім «Выратуй і памілуй нас, чорны

бусел»), Г. Далідовіча («Заходнікі»), проза А. Федарэнкі, проза і вершы В. Гардзея, трылогія Я. Конева пра дзеі Т. Касцюшкі, аналітычныя артыкулы У. Гніламёдава і А. Ліса і шмат іншых.

Яўген Гарадніцкі. Тры мінулыя дзесяцігоддзі — час у многіх адносінах узварушлівы, дынамічны, напоўнены шматлікімі знакавымі падзеямі. Беларусь стала незалежнай краінай. Закончылася XX стагоддзе, а разам з ім і тысячагоддзе. У дыялог-суперніцтва з рэалізмам уступіў постмадэрнізм. Часопіс «Полымя» ў гэты пераменлівы і складаны час заставаўся верным здаўна абранай пазіцыі — прадстаўляць як мага шырэй усё самае значнае, што паўставаала ў літаратуры. Наўрад ці ёсць сэнс выбудоўваць якія-небудзь каштоўнасныя іерархіі аўтараў і твораў, што былі надрукаваны ў часопісе за гэты час. Але згадаць хоць некаторыя ўсё ж такі варта. Раман-эсэ А. Лойкі «Францыск Скарына, або Сонца маладзіковае», апавяданні і мініяцюры Я. Брыля, раман «Бежанцы» В. Карамазова, творы з раманняга цыкла У. Гніламёдава, проза У. Дамашэвіча, А. Кудраўца, І. Навуменкі, І. Шамякіна, паэзія М. Танка (падборка вершаў якога змяшчалася традыцыйна штогод у № 9), П. Панчанкі, творы маладых тады аўтараў А. Асташонка, Л. Галубовіча, А. Глобуса, Л. Рублеўскай, Ф. Сіўко, У. Сцяпана, А. Федарэнкі, п'есы «Прарок для Айчыны» А. Петрашкевіча, «Купала» А. Дударова...

У гэты час адбывалася асэнсаванне і падсумаванне пройдзенага літаратурай шляху — у бурлівым XX стагоддзі, але не толькі ў ім, а і ў «вяках мінулых». У часопісе «Полымя» публікуюцца творы, якія раней па розных прычынах былі не даступныя чытачу. Так, напрыклад, былі актуалізаваны ў сучаснай літаратурнай прасторы «Тутэйшыя» Янкі Купалы, «Дзве душы» М. Гарэцкага, «Запіскі Самсона Самасуя» А. Мрыя, творы Лукаша Калюгі і інш.

Алесь Карлюкевіч. Літаральна ўсе публікацыі Васіля Быкава — яны ў памяці, перад вачыма. Проза Андрэя Федарэнкі, талент якога напоўніцу разгарнуўся ў 1990-я... Зараз чытаю заўсёды з задавальненнем прозу Людмілы Рублеўскай.

Іван Саверчанка. Часопіс «Полымя» вызначыў аблічча беларускай літаратуры перыяду дзяржаўнай незалежнасці. Лепшыя майстры слова, талент якіх сфарміраваўся яшчэ ў савецкі час, актыўна друкаваліся на старонках часопіса — Васіль Быкаў і Ніл Гілевіч, Іван Шамякін і Максім Танк, Іван Чыгрынаў і Анатоль Вярцінскі, Васіль Зуёнак і Казімір Камейша.

Мне заўсёды прыемна чытаць артыкулы нашых крытыкаў і літаратуразнаўцаў, а таксама навуковыя публікацыі, бо часопіс зусім слухна ўваходзіць у спіс аўтарытэтных друкаваных органаў, прызнаных Вышэйшай атэстацыйнай камісіяй Рэспублікі Беларусь.

За больш як трыццаць год дзяржаўнай незалежнасці дзясяткі выдатных творцаў змясцілі свае творы ў «Полымі». Практычна кожны нумар — падзея ў літаратурным жыцці, істотнае ўзбагачэнне нацыянальнага прыгожага пісьменства. Запомніліся дзённікавыя запісы Георгія Марчука «Салодкія слёзы» — вельмі шчырыя, насычаныя цікавымі фактамі, мудрымі выслоўямі і філасофскімі сентэнцыямі.

Вельмі ўразіла аповесць Уладзіміра Саламахі «Калі ўпадзе адзін...», якой уласцівы высокі гуманістычны пафас, народнасць і выключная стылёвая плысцкасць. З прыемнасцю хочацца адзначыць апавяданне Віктара Праўдзіна «Трыццаць міль да святасці». Яно сведчыць пра творчае сталенне майстра слова, яго смелае заглыбленне ў сацыяльную праблематыку.

Вячаслаў Рагойша. Што найбольш цікавага для мяне было апублікавана ў часопісе за апошнія 30 год? Апошнім часам чытаць літаратурныя выданні пачынаю з малых (па аб'ёме) твораў — вершаў, апавяданняў, мемуарных і края-

знаўчых допісаў. Запомніліся некаторыя паэтычныя творы Раісы Баравіковай, Алеся Бадака, Рыгора Барадуліна, Навума Гальпяровіча, Віктара Гардзея, Ніла Гілевіча, Мар’яна Дуксы, Васіля Зуёнка, Васіля Жуковіча, Міколы Мятліцкага, Алеся Пісьмянкова, асобныя санеты Міколы Маляўкі, вянкi санетаў Соф’і Шах і Ніны Мацяш, балады Віктара Шніпа, лірычныя запісы Янкі Брыля, лірычныя мініяцюры «Паміж кубкам і вуснамі» Казіміра Камейшы... Імкнуся знаёміцца з публікацыямі, змешчанымі ў раздзелах «Крытыка і літаратуразнаўства», «Наш край», «Спадчына», «Постаці», «Культура мовы», «Галасы свету» і інш. З вялікіх праявітых твораў прыцягнулі ўвагу раманы Віктара Казыко «Бунт незапатрабаванага праху», аповесць Андрэя Федарэнкі «Нічыё», а таксама арыгінальны цыкл раманаў былога «чыстага» літаратуразнаўца Уладзіміра Гніламёдава — «Уліс з Прускі», «Расія», «Вяртанне», «Вайна», «Праўда жыве пасярэдзіне»... Пісьменнік на гэты раз самой практыкай літаратурнай творчасці нібы спрачаецца з тымі літаратарамі, якія лічаць, што век тоўстых раманаў, тым больш цыклаў раманаў, прайшоў беспаваротна. Што ж, паглядзім, чым скончыцца гэта спрэчка.

Рады, што як старшыня камісіі СПБ па творчай спадчыне Максіма Танка дамогся публікацыі ў шэрагу нумароў таго ж «Полымя» (1996, №№ 9–12; 1997, №№ 1–12) невядомых раней «Дзённікаў» народнага пісьменніка Беларусі (ён ніколі не прызнаваўся, што рэгулярна веў іх). Праўда, арыгіналы гэтых «Дзённікаў», якія былі да іх публікацыі некаторы час у руках Міколы Мікуліча, Уладзіміра Казберука і Анатоля Клышкі (ён рыхтаваў іх да друку ў часопісе), бяследна зніклі. І тэксталагі ў 13-томным Зборы твораў Максіма Танка перадрукоўвалі іх ужо не з арыгінальных рукапісных агульных сшыткаў (кожнаму пасляваеннаму году быў адведзены асобны сшытак), а з друкаванага часопіснага варыянта. Але і ў дадзеным выпадку часопіс зрабіў неацэнную справу — захаваў танкаўскія мемуары...

Мікола Трус. Усё спазнаецца ў параўнанні. Таму жыццё часопіса за гады незалежнасці варта супастаўляць з яго дзейнасцю ў ранейшыя гістарычныя перыяды (вядома, з істотнай папраўкай на час), ды і само апошняе трыццацігоддзе не было аднародным, у ім можна вылучыць асобныя этапы. У XXI стагоддзі беспрэцэдэнтным стала ўваходжанне «Полымя» разам з некаторымі іншымі перыядычнымі выданнямі ў холдынгі — «Літаратура і мастацтва», «Звязда», «Мастацкая літаратура». А гэта ўжо канцэптуальна іншая парадыгма існавання і цеснага калегіяльнага супрацоўніцтва, калі частка паўнамоцтваў, у першую чаргу адміністрацыйна-распарадчых і планава-фінансавых, дэлегавана ў іншыя структурныя падраздзяленні. Для чытачоў гэтыя пераўтварэнні, па сутнасці, прайшлі незаўважна, а для рэдакцыйнага калектыву яны сталі істотным выпрабаваннем. Змяніўся не толькі склад рэдакцыі, але і пэўны культурны ландшафт, звязаны з «Полымем»; часопіс памяняў свой звыклы мінскі адрас (Захарава, 19), вядомы аўтарам і чытачам некалькіх пакаленняў.

Як навуковец не магу не адзначыць, што «Полымя» ўключана ў Пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь для публікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па філалагічных навук (літаратуразнаўства). І гэта беспрэцэдэнтны факт для літаратурна-мастацкіх выданняў. У склад рэдакцыйнай калегіі ўваходзяць вядучыя вучоныя, прадстаўнікі розных навуковых і адукацыйных устаноў нашай краіны. Наладжана цеснае супрацоўніцтва з Інстытутам літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі, профільнымі кафедрамі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя М. Танка, Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава, Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны і інш. На старонках выдання апрабоўваюцца таксама вынікі навуковых даследаванняў

грамадзян замежных краін — Ірана, Казахстана, Кітая, Украіны і інш. Штомесяц у рубрыцы «Навуковыя публікацыі» друкуецца 1-2 артыкулы. Гэта заўважна адбываецца на іміджы выдання, спрыяе актывізацыі і праблемна-тэматычнаму пашырэнню сучаснага літаратуразнаўчага дыскурсу ў Беларусі. Наклад часопіса хоць і невялікі, але істотна перавышае тыражы профільных ведамасных выданняў, таму навуковыя публікацыі зыходна ахопліваюць значна шырэйшую чытацкую аўдыторыю, спрыяюць не толькі апрабацыі вынікаў навуковых дасягненняў канкрэтных вучоных, але і папулярызацыі навукі наогул. Толькі ў часопісе «Полымя» разнажанравая творчая практыка суседнічае з кампетэнтным літаратуразнаўчым асэнсаваннем. Тым самым фарміруецца ўнікальнае інтэлектуальнае поле аналітычнага стаўлення і ўзаемнага ўзбагачэння.

За апошнія дзесяцігоддзе істотна актывізавалася дзейнасць рэдакцыі ў напрамку выяўлення і публікацыі невядомых архіўных матэрыялаў па гісторыі беларускай літаратуры. Такія матэрыялы выклікаюць асаблівую цікавасць чытацкай аўдыторыі, навуковай грамадскасці. Сапраўднымі сенсациямі сталі першыя публікацыі аповесці Барыса Мікуліча «Зялёны Луг», рамана Янкі Маўра «Дзяўчына-маці».

Лада Алейнік. Дастаткова складана ахарактарызаваць выданне за такі доўгі перыяд — можна абоймамі называць імёны і творы, узоры мастацкай прозы і паэзіі, крытыкі і публіцыстыкі. Цяжка нават вызначыць, якія публікацыі больш значныя для нашай літаратуры: раман, нізка вершаў ці літаратуразнаўчае эсэ. Алесь Адамовіч, напрыклад, у 1975 г. надрукаваў у «Полымі» раман-эсэ пра творчасць Максіма Гарэцкага «Браму скарбаў сваіх адчыняю», а ў 1993 г. — мастацка-аўтабіяграфічную аповесць «Vixi». Абедзве публікацыі ўвайшлі ў залаты фонд айчынай літаратуры, хаця адна друкавалася ў перыяд брэжнеўскага застою, а другая ў перыяд незалежнасці. Алёг Лойка друкаваў у часопісе і вершы, і пераклады, і літаратуразнаўчыя артыкулы, а ў 2009 г. у «Полымі» выйшаў яго раман-эсэ «Уладзімір Караткевіч, або Пазма Гарсія Лойкі». І ўсё — значна, важна. З вялікай цікавасцю чытачы часопіса знаёміліся з публікацыямі дзённікаў Івана Шамякіна, дзе народны пісьменнік дзяліўся не толькі сакрэтамі творчага майстэрства, але і па-сапраўднаму інсайдэрскай інфармацыяй — невядомымі фактамі літаратурнага працэсу, грамадска-палітычнага жыцця. І гэта таксама значна.

Яшчэ мне падаецца важным, што ў часопісах назаўсёды захаваюцца менавіта першыя публікацыі мастацкіх узораў — вядома ж, шмат хто з пісьменнікаў схільны перапрацоўваць і ўдасканальваць свае творы, часам змяняючы іх да непазнавальнасці. У гэтым выпадку часопісныя публікацыі робяцца каштоўным матэрыялам для вывучэння творчай індывідуальнасці аўтара, эвалюцыі яго мыслення, псіхалогіі творчасці і інш. Падзялюся нават адной прыватнай і дастаткова няёмкай гісторыяй «пра аднаго пісьменніка». Перадусім падкрэслію, што маю вялікую прыхільнасць да творчасці Андрэя Федарэнкі, лічу яго адным з выбітных беларускіх пісьменнікаў.

У 2006 г. у часопісе «Полымя» была надрукавана аповесць А. Федарэнкі «Повесць». Выдатны твор! Галоўным сэнсам мастацкай гісторыі зрабілася своеасаблівая палеміка аб праве на творчасць. Аповесць атрымалася ёмістай, яркай, вельмі эмацыянальнай. І трэба ж такому здарыцца, каб у той самы дзень, як толькі прачытала твор, выпадкова сустрэла аўтара. Натуральна, павіншавала, выказала шчырае захапленне аповесцю, заўважыла, што выключна ўдалая назва. (Назва з памылкай сведчыла пра непісьменнасць гераіні — аўтаркі-дэбютанткі сталага ўзросту, якая даслала рукапіс у рэдакцыю часопіса). Ды яшчэ дадала (клянуся, без аніякага жадання «падшпіліць»), што падобны прыём з

назвай выкарыстаў некалі Васіль Шукшын у апавяданні «Раскас». А калі развіталіся, не магла ўцяміць, чаму напрыканцы гаворкі мой суразмоўца відавочна спяхмурнеў — я ж столькі кампліментаў нагаварыла...

Праз нейкі час была надрукава кніга А. Федарэнкі «Ланцуг», у якую ўвайшлі шэсць аповесцей. Усе творы мне былі знаёмы паводле часопісных публікацый, апроч аднаго — аповесці «Пра аднаго пісьменніка». Пачала чытаць і знійкавала: гэта была пераробленая аповесць «Повесць». Аўтар пашырыў гісторыю — дадаў зачын і заключэнне, а першапачатковы твор зрабіў цэнтральным сюжэтным ядром. І сапсаваў выдатную рэч — усё расплылося, страціла канцэптуальную цэласнасць.

А. Федарэнка — вядомы перфекцыяніст, заўжды імкнецца да арыгінальнасці, эксклюзіўнасці. Прыкра думаць, што мая неасцярожная рэпліка зрабілася падставай для перапрацоўкі твора і змены яго назвы. Магчыма, пісьменнік кіраваўся зусім іншымі прычынамі. Ва ўсякім разе, можна суцешыцца думкай, што першы варыянт аповесці, надрукаваны ў часопісе «Полымя», нікуды не падзеўся, да яго заўсёды можна звярнуцца.

Вельмі каштоўнымі з'яўляюцца літаратурна-крытычныя і навуковыя публікацыі часопіса. Выдатныя мастацкія творы, надрукаваныя ў «Полымі», пазней пабачылі свет у якасці самастойных выданняў, а вось некаторыя ўзоры даследчыцкіх прац, у якіх асвятляліся тэндэнцыі і эстэтычныя напрамкі літаратурнага працэсу, захаваліся толькі на старонках часопіса. На жаль, айчынная філалагічная навука дасюль не мае ґрунтоўнай хрэстаматыі па гісторыі літаратурнай крытыкі, таму архіў «Полымя» — гэта сапраўдны кландайк для гісторыкаў і тэарэтыкаў літаратуры.

Найбольшыя знаныя і знакавыя галоўныя рэдактары і рэдактары аддзелаў часопіса. Якім быў часопіс пры іх? Наколькі залежыць палітыка часопіса ад галоўнага рэдактара і рэдактараў аддзелаў і колькі гэта ўплывае на стан літаратуры?

Анатоль Трафімчык. За рэдкім выключэннем, часопіс узначальваўся калі не класікамі, дык выбітнымі літаратарамі. Тое ж назіралася і па аддзелах выдання. Важна захоўваць традыцыю. Магчыма, фармат (маецца на ўвазе віртуалізацыя літпрацэсу) змяніўся. Але ў любым выпадку планку трэба трымаць. Гэта магчыма рабіць толькі з дапамогай аўтарытэтаў. Нягледзячы на трансфармацыі, мастацтва нікуды не дзенецца.

Яўген Гарадніцкі. Каб не пакрыўдзіць нікога, мабыць, ці варта ствараць нейкі ранжырны спіс і вызначаць, хто з «палымянскіх» рэдактараў быў найбольш значны. Хоць калі гаварыць пра знаканасць, то, несумненна, постаць Максіма Танка, які ўзначальваў рэдакцыю часопіса з 1948-га да 1967-га года, самая што ні на ёсць знакавая. Славыты паэт падтрымаў не аднаго маладога таленавітага аўтара. Пагадзіцеся, што і перыяд той (хоць не ўвесь) быў спрыяльным для развіцця і шпаркага ўздыму нацыянальнай літаратуры. У гэты час акурат фарміравалася, набіралася творчай сілы цэлая плеяда таленавітых паэтаў, празаікаў, драматургаў, творы якіх увайшлі затым у скарбніцу лепшых здабыткаў нацыянальнай літаратуры.

Як складаліся стасункі паміж аўтарам, які рабіў свае першыя крокі ў літаратуры, і шматвостным рэдактарам, дае добрае ўяўленне ліставанне Уладзіміра Караткевіча з Максімам Танкам. Трэба, дарэчы, мець на ўвазе, што ў тыя часы (сярэдзіна пяцідзясятых) эпістальны жанр яшчэ не быў у заняпадзе, а будучы

класік ім заўзята карыстаўся, пра што сведчаць некалькі тамоў лістоў У. Караткевіча да розных адрасатаў у апошнім, найбольш поўным ягоным Зборы твораў. Малады аўтар не толькі запытваў у старэйшага таварыша «па якому шляху трэба ісці», але і дзяліўся з ім сваімі задумамі. У вялікіх, на шмат старонак, лістах ён разважаў над патрэбай узнёўлення і развіцця беларускага эпасу, будаваў планы і сюжэтныя хады для эпічнага твора з героем — тыповым носьбітам нацыянальнага характару, якім яму ўяўляўся танкаўскі Люцыян Таполя. Такі давер быў у аўтара-пачаткоўца да рэдактара і аднаго з найвыдатнейшых паэтаў. Не раз з пашанай згадваў У. Караткевіч у лістах і А. Вялюгіна, загадчыка аддзела паэзіі часопіса «Полымя», які не толькі рэдагаваў ягоныя першыя вершы, але ў многім паспрыяў выхату першай кнігі паэзіі.

Алесь Карлюкевіч. Назаву тых, хто блізка, чыю працу бачыў, адчуваў у апошні час... Мікола Мятліцкі, Уладзімір Марук, Уладзімір Саламаха, Алесь Марціновіч, Алесь Бадак, Алена Мальчэўская, Юлія Алеичанка, Мікола Трус, які даволі грунтоўна папрацаваў над пашырэннем цікавай гісторыка-літаратурнай дзялянкі ў «Полымі»... А з першай паловы 1990-х — Галіна Тычка, Кастусь Цвірка, Андрэй Федарэнка, Святлана Марчанка, Валянціна Коўтун... Такія асобы прыцягвалі. Хто памятае, у рэдакцыю прыходзілі пагаварыць, абмеркаваць, паспрацаваць...

Іван Саверчанка. Вядома, галоўны рэдактар і рэдакцыя часопіса прыўносілі і прыносяць свае асаблівасці ў працу часопіса. Але застаецца нязменным яго курс — клопат пра нацыянальную літаратуру, жаданне друкаваць лепшыя ў мастацкіх адносінах творы, шукаць яркіх і самабытных аўтараў.

Сучасны часопіс набыў новую энергію і мабільнасць, прафесійную разважлівасць і канцэптуальнасць. Словы галоўнага рэдактара Віктара Шніпа з «Балады Кірылы Тураўскага», змешчанай у шостым нумары за 2020 год, з'яўляюцца зарукай поспеху часопіса і вельмі абнадзейваюць кожнага грамадзяніна вольнай Рэспублікі Беларусь і ўсіх аматараў беларускага мастацкага слова:

З малітваю глядзіш на родныя прасторы
І верыш, што твой край ніколі і нікім
Не будзе зваяваны і не змоўкне ў горы,
Не знікне, як знікае па-над свечкай дым...

Мікола Трус. За 100 гадоў існавання праз «Полымя» прайшло шмат таленавітых пісьменнікаў-арганізатараў. Гэта ўжо гісторыя сама па сабе, вартая вывучэння і асэнсавання. Матэрыялы да яе адклаліся ў фондах Нацыянальнага архіва Беларусі, Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва, іншых устаноў і прыватных збораў. Сваім ходам ішоў працэс міфалагізацыі імёнаў, асобных эпизодаў і падзей мінулага (усе яны варты занатоўвання і публікацыі). Мушу адзначыць, што ў грамадскай свядомасці яшчэ зусім не адрэфлексаваны і не прааналізаваны савецкі перыяд 1950—1980-х гг., надзвычай камфортны для творчай эліты, членаў Саюза пісьменнікаў. У 1990-х агульная зацікаўленасць, далікатна абмінуўшы яго, сягнула ў пачатак ХХ ст. і ў 1930-я гг. Прадстаўнікі маладой генерацыі бачылі сябе пераемнікамі і нашчадкамі адраджэнцаў і пакутнікаў.

Але адна справа быць гісторыкам, зусім іншая — удзельнікам працэсу. З поўнай адказнасцю магу сказаць пра некалькі гадоў сваёй працы ў часопісе «Полымя», калі яго ўзначальвала Алена Мальчэўская. Поплеч плённа працавалі рэдактары аддзелаў — прадстаўнікі розных пакаленняў: Уладзімір Саламаха і Арына Гардзеі (проза), Алесь Марціновіч (крытыка і літаратуразнаўства),

стыльрэдактар Марыя Гілевіч, Юлія Алейчанка і Бажэна Мацюк (паэзія, пераклады).

Свае прафесійныя кампетэнцыі супрацоўнікі часопіса пацвярджалі атрыманымі высокімі ўзнагародамі. Трое прадстаўнікоў рэдакцыі (У. Саламаха, А. Марціновіч, Ю. Алейчанка) сталі лаўрэатамі Нацыянальнай літаратурнай прэміі. Галоўны рэдактар Алена Мальчэўская і адказны сакратар Юлія Алейчанка атрымалі падзякі ад Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, а рэдактару аддзела крытыкі і літаратуразнаўства Алесю Марціновічу прысвоена званне «Заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь».

Праца калектыву не была выключна кабінетнай. Папярэднія дамоўленасці, прэзентацыі вынікаў праходзілі за сценамі рэдакцыі — на прэстыжных пляцоўках сталіцы, папулярызаваліся на радыё і па тэлебачанні. Сумесна з пасольствамі Сербіі і Румыніі падрыхтаваны два спецыяльныя нумары, дзе літаратура краін прадстаўлена ў шырокай тэматычнай і стылістычнай разнастайнасці. У рубрыцы «Галасы свету», якая спрыяе ўлучанасці выдання ў сусветны літаратурны працэс і адначасова дапамагае захаванню і развіццю традыцый беларускай перакладчыцкай школы, былі прадстаўлены сучасныя і класічныя творы з многіх краін свету: Азербайджана, Афганістана, Венесуэлы, Іспаніі, Кітая, Польшчы, Расіі, Румыніі, Сербіі, Славакіі, Украіны, Швецыі.

Лада Алейнік. Усе галоўныя рэдактары выдання былі, несумненна, асобамі неардынарнымі, кожны з іх адыграў немалую ролю ў развіцці часопіса. Але ўсім выпадала ўзначальваць часопіс у розныя сацыяльна-палітычныя часы і на працягу розных тэрмінаў, таму параўноўваць дасягненні «Полымя» ў перыяд кіраўніцтва Міхася Лынькова, Івана Мележа ці Петруся Броўкі не зусім правамерна. Найбольш працяглы час — амаль дваццаць гадоў (1948 — 1967) — галоўным рэдактарам выдання быў Максім Танк, якому давялося працаваць і ў складаных абставінах аднаўлення краіны пасля Вялікай Айчыннай вайны, і ў больш спрыяльны перыяд «хрушчоўскай адлігі», калі адбылося адчувальнае аздараўленне маральнага клімату ў літаратурным асяроддзі ды пачалася рэабілітацыя рэпрэсаваных пісьменнікаў. Дзейнасць кіраўніка галоўнага літаратурна-мастацкага часопіса краіны ніколі не была простаю. Безумоўна, аблічча «Полымя» той эпохі ў вялікай ступені вызначылі менавіта асабістыя якасці паэта — талент, літаратурны густ, інтэлект, эрудыцыя. Але яшчэ — характар. У кнізе «Справядлівае слова» літаратуразнаўца Дз. Бугаёў прыгадваў эпізод, які адбыўся ў пачатку 1960 гадоў: «У “Полымі”, з блашавення Максіма Танка, тагачаснага галоўнага рэдактара часопіса, прайшло некалькі артыкулаў, якія выклікалі рэзкую незадаволенасць цэкоўскай ідэалагічнай службы. На паэта насядалі, патрабуючы ад яго асабістага публічнага пакаяння. <...> Запомнілася, як ён сказаў: «Не буду каяцца, хоць пагражаюць зняць з пасады. Няхай здымаюць. Я не баюся. І не прападу. Буду ў два разы больш пісаць вершаў, на якія цяпер не хапае часу з-за рознай службовай тузаніны». У пазнейшыя часы ён <...> выступаў з дакладам праўлення СП Беларусі, у якім агучвалася нязгода пісьменнікаў з разнаснай афіцыйнай крытыкай Васіля Быкава, падтрымліваў, як сведчыць цяпер перапіска, бунтоўнага Уладзіміра Караткевіча і іншых творцаў. Ён добра бачыў слабасці многіх з нас, але, калі мог, выручаў з бяды, увогуле так ці іначай спрыяў усім, у каго адчуваў шчырую прыхільнасць да беларускай культуры, жаданне і здольнасць працаваць для яе захавання і развіцця».

Раманы Івана Мележа і Янкі Брыля, аповесці Васіля Быкава, п’есы Андрэя Макаёнка, паэтычныя творы Пімена Панчанкі і іншых мастакоў слова, якія былі надрукаваны ў «танкаўскім» часопісе, сёння па праву лічацца класікай нацыянальнай літаратуры. Аднак зразумела, што літаратурна-мастацкае выданне

стварае цэлая каманда супрацоўнікаў, таму не толькі заслугай галоўнага рэдактара з'яўляецца агульная высокая якасць часопіса. Вядома, напрыклад, якую значную працу калісьці выконваў у «Полымі» Ян Скрыган — чуйны да слова прафесіянал, выдатны рэдактар-стыліст. Пра яго літаратурнае майстэрства, каштоўныя парады і творчую дапамогу з удзячнасцю згадвалі шматлікія калегі па цэху — Уладзімір Дамашэвіч, Анатоль Кудравец, Янка Саламевіч, Алесь Жук і іншыя. У артыкуле «Скрыганіяна» («Полымя», 1995, № 3) Сяргей Грахоўскі засведчыў: «Многія дзівіліся, што Міхась Лынькоў даверыў Скрыгану рэдагаваць яго шматтомныя «Векапомныя дні». Хіба ж магла падняцца рука ўчарашняга вязня правіць, скарачаць, рабіць заўвагі народнаму пісьменніку, акадэміку, дэпутату, жывому класіку? А Скрыган не толькі прапаноўваў праўкі, а скараціў эпапею на цэлы том. Другі аўтар, мабыць, раструшчыў бы такога рэдактара, а Міхась Ціханавіч з удзячнасцю прыняў не толькі заўвагі рэдактара, а і скараціў на чвэрць свой галоўны том».

Інакш кажучы, поспехі выдання залежаць і ад палітыкі галоўнага рэдактара, і ад прафесіяналізму ўсёй калегіяльнай каманды.

Часопіс «Полымя» сярод іншых беларускіх літаратурных выданняў. Што стварае аблічча часопіса? Чаму, напрыклад, У. Караткевіч быў «маладосцеўскі», а І. Шамякін «палымянскі»? Ці вызначаў часопіс «Полымя» нейкія накірункі ў развіцці беларускай літаратуры? Ці паўплываў ён адмыслова на развіццё пэўных жанраў?

Анатоль Трафімчык. Часткова адказаў на гэтае пытанне вышэй. Часопіс «Полымя» застаецца самым значным выданнем падобнага роду ў гісторыі беларускай літаратуры, прынамсі, XX ст. Але ж і гісторыя працягваецца, з'яўляюцца новыя перыёдыкі. Многія знікаюць. Узгадаем выдатнейшую «Крыніцу». Можна падацца, што некаторыя часопісы прэтэндуюць на адну і тую ж нішу. Аднак успомнім тыя некалькі гадоў, калі выходзіла «Крыніца» (маю на ўвазе менавіта яе літаратурна-мастацкі фармат): абодва выданні (плюс «Маладосць») былі на пад'ёме, карысталіся папулярнасцю і ў чытача, і ў аўтараў. Канечне, некага пэўны часопіс прыцягваў больш. У тым ліку дзеля публікацыі. Канечне, акадэмічнае «Полымя» было пляцоўкай для традыцыяналістаў. Тая ж «Маладосць» несла свяжэйшыя павевы. «Крыніца» стала акном у сусвет замежных літаратур і тэндэнцый, што там панавалі. Кожнае выданне, не толькі тут пералічаныя, мела і мае сваю мастацкую палітыку і ўплывала ці працягвае ўплываць на агульнае развіццё. І няма сумнення, што ў тым ліку дзякуючы такім падыходам Беларусь можа пахваліцца еўрапейскім узроўнем прыгожага пісьменства. Тут нельга адводзіць магістральную ролю толькі аднаму выданню. Хутчэй, гэта будзе сума дзейнасці ўсіх выданняў, усіх аўтараў, міжнародных сувязей і цэлага комплексу іншых чыннікаў. Шчырая праца кожнага выдання стварае падставы для развіцця літаратуры і адначасова з'яўляецца яе адлюстраваннем.

Яўген Гарадніцкі. Не сакрэт, што вакол кожнага часопіса фарміруецца свой касцяк аўтараў. Тут адыгрываюць ролю розныя як аб'ектыўныя, так і суб'ектыўныя фактары, у якія не будзем паглыбляцца. Мае пэўнае значэнне нават памер друкаванай плошчы выдання. «Полымя» — самы «тоўсты» беларускі літаратурны часопіс (на жаль, апошнім часам ён патанеў). Дык вось, апавяданні В. Адамчыка друкаваліся ў «Маладосці», раманы ж ягонай тэтралогіі — у «Полымі». Не выключана таксама, што аўтары, сталяючы, маглі пераходзіць з «Маладосці» ў «Полымя» паводле ўзроставай катэгорыі.

З ГІСТОРЫІ ЧАСОПІСА «ПОЛЫМЯ»

Барыс Сачанка:

«Янка Брыль і Ян Скрыган умелі ўгаворваць. І я, можна сказаць, адразу ж пасля заканчэння ўніверсітэта апынуўся ў вельмі дружным калектыве палымянцаў. Тут, у рэдакцыі, я неўзабаве зноў сустрэўся з І. П. Мележам. Іван Паўлавіч акурат тады закончыў свой новы раман і аднаго дня прынёс яго ў аддзел прозы. Я. Скрыган развязаў даволі тоўстую папку і насцярожа на адхіснуўся:

— А як называецца твой твор?

Іван Паўлавіч няёмка пераступіў з нагі на нагу.

— Назва ёсць, але...

— Не падабаецца? — перахапіў Я. Скрыган.

— Не тое што не падабаецца. Некалькі іх у мяне.

— Якія? Можа разам паглядзімо?

Іван Паўлавіч, прысеўшы на крэсла збоку стала, дастаў ліст паперы і паволі, удумваючыся ў кожнае слова сам і прымушаючы падумаць нас, тых, хто на той час быў у аддзеле, пачаў чытаць назвы свайго рамана. Іх было каля пятнаццаці.

— А самому табе якая падабаецца? — спытаўся пасля невялікай паўзы Я. Скрыган.

— Мне падабаюцца дзве — «Людзі на балоце» і «Туманы над багнай». А вам?

Аўтограф-сесія Івана Мележа

Пачалося непаспешлівае, павольнае абмеркаванне то адной, то другой назвы. У кожнай з іх нешта было мілае, прывабнае і разам з тым...

— Вось Шолахаў назваў раман удаля — «Ціхі Дон»,— сказаў хтосьці.

— А «Вайна і мір» у Льва Талстога? — ні то спытаў, ні то сказаў Іван Паўлавіч. — Раман выдатны, а вось назва... Здаецца, магла быць і лепшая. Аднак жа да яе прывыклі, і лепшай, здаецца, быць не можа. Усё залежыць, мусіць, ад самога твора. Калі твор удалы, назва прыжывецца. А вось калі твор няўдалы, ніякая, нават самая, здавалася б, прывабная назва не ратуе. Пакуль чытайце раман, знаёмцеся, а я тым часам яшчэ падумаю. Дый вы падумайце. Хто з вас першы будзе чытаць? — паглядзеў на нас — Івана Аляксеевіча і мяне — Іван Паўлавіч.

Іван Аляксеевіч паказаў вачыма на мяне.

.....

Калі я дачытаў раман і сказаў аднойчы пры ўсіх супрацоўніках, што раман — творчая ўдача Івана Мележа, што такіх твораў яшчэ не ведала беларуская проза, сёй-той не паверыў мне, мусіць, падумаў: маладзён, каб разбірацца ў літаратуры глыбока, ды і землячок жа... Аднак раман адразу ж узяліся чытаць Я. Скрыган, а потым і Я. Брыль. Думкі ўсіх супадалі — раман Івана Мележа сапраўды быў падзеяю, удача аўтара была бясспрэчная. Іван Паўлавіч быў у ад'ездзе, — у Крым, — а калі вярнуўся, пачаў часцей і часцей заглядваць у рэдакцыю. Зноў і зноў гаворка заходзіла пра назву твора. Іван Паўлавіч

схіляўся да таго, што раман трэба назваць «Людзі на балоце».

— Што за назва — «Людзі на балоце»? Правільней — «Людзі ў балоце» ці «Людзі сярод балот». А можа — «Балотныя людзі»?

Меркаванняў было шмат, кожны з супрацоўнікаў «Полымя» шчыра выказваў тое, што думаў. Іван Паўлавіч цярдліва ўсіх слухаў. Урэшце, перад самай здачай рамана ў набор назвалі яго «Туманы над багнай».

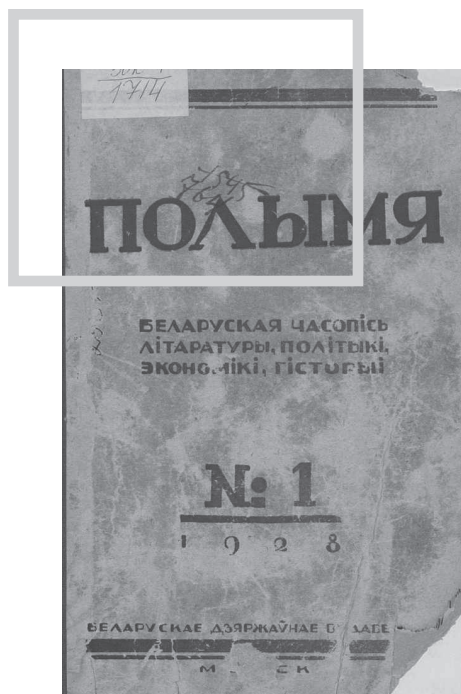
— Я люблю назвы, каб з прыродай што-небудзь было звязана, — казаў Іван Паўлавіч.

Тым часам, пакуль у рэдакцыі «Полымя» чыталі, рыхтавалі да друку раман І. П. Мележа, з доўгатэрміновага адпачынку вярнуўся Алесь Рылько. Яго адразу ж прызначылі дзяжурцы па нумару. І А. Рылько, прачытаўшы ў карэктуры першыя раздзелы рамана І. Мележа, у многім засумняваўся.

— Даволі змрочна ўсё гэта, — казаў ён не толькі мне. — А назва «Туманы над багнай» яшчэ больш прыгнятае. Першыя гады Савецкай улады, тут святло павінна быць, а не туманы...

Выклікалі Івана Паўлавіча, ён доўга, упарта спрачаўся, даказваў сваё. Спакою, цярдлівасці Івана Паўлавіча можна было пазайздросціць. Дзе з гумарам, а дзе быццам згаджаючыся, ён зводзіў прэтэнзіі А. Рылько на нішто. Адзінае, што прыняў Іван Паўлавіч, гэта заўвагу наконт назвы рамана.

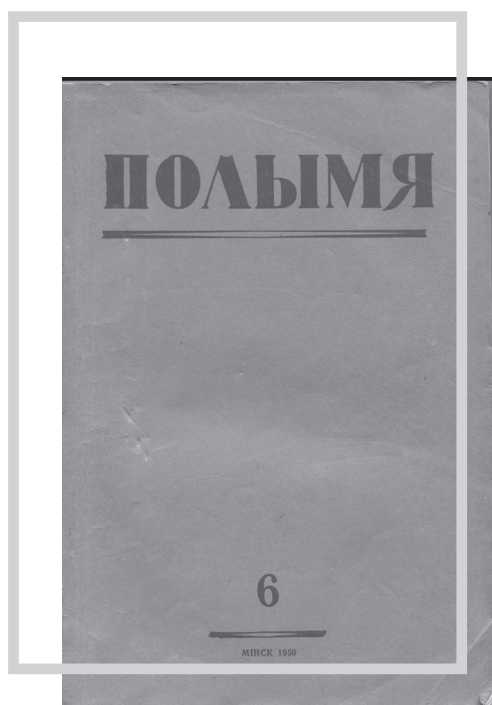
— Яно і мне неяк больш да душы назва «Людзі на балоце». Хай так ідзе ў часопісе. Калі што — потым можа памяняю, як буду выдаваць асобнай кніжкаю...»

Вокладка часопіса «Полымя», 1928 г.

Вокладка часопіса «Полымя Рэвалюцыі», 1938 г.

Вокладка часопіса «Полымя», 1950 г.

Вокладка часопіса «Полымя», 1961 г.

Будучыя аўтары часопіса «Полымя» з Якубам Коласам

Янка Купала і Пятрусь Броўка

Аркадзь Куляшоў і Аляксей Пысін

Міхась Лынькоў і Янка Брыль

ПРАЗ ЧАС І РОСТАНІ З «ПОЛЫМЕМ»

КАЗІМІР КАМЕЙША

ДВА ЗАПІСЫ Ё ПРАЦОЎНАЙ КНІЖЦЫ

ЗАПІС ПЕРШЫ

Не ведаю, як іншыя аўтары, а я не люблю перачытваць тое сваё, даўно напісанае і надрукаванае, што сталася нават кнігамі. Яно чамусьці здаецца мне ўжо не маім, баюся нават парушыць тое, што ў маёй памяці засталася непарушным, а ў маім пошуку нібыта і ўдала адшуканым. Але ў не зусім бедным радку маіх уласных кніг ёсць на кніжнае паліцы адна, якая стаіць як быццам асобна ад усіх, нібы і мной пісаная, але не мной засведчаная, ды яна не менш дарагая для мяне за ўсе астатнія. Ад яе, цёмна-сталёвага колеру вокладкі, з гербам СССР злева ўверсе, вее нават нейкай урачыстасцю. І кожны раз, беручы яе ў рукі, я нібыта рыхтую сябе для нейкага вельмі цікавага і далёкага падарожжа. Гэта яна, мая старая «Працоўная кніжка», пачатая ў далёкім 1961 і завершаная чэрвенем 2011 года. Атрымалася яна ўважыстай: мае свой укладыш і нейкі падшыты дадаток. Кадравік, маладая жанчына, уручаючы мне яе, нават усміхнулася: «Вазьміце, няхай будзе на памяць». Сама памяць і змушае мяне гартаць яе час ад часу і вяртаць у сённяшнюю маю яву ўсё тое, што згадваецца. І заўсёды спыняюць маю ўвагу два запісы ў ёй, зробленыя не адной і той жа рукой, не на адным і тым жа стане, але з адной і той жа прычыны. І вось зараз мне трэба здзівіць чытача, аспрэчыўшы тое даўняе філасофскае і афарыстычнае сцверджанне, згодна якому ніяк немагчыма чалавеку двойчы ступіць у адну і тую ж раку. Чаму ж, можна, падказвае мне мая старая «Працоўная кніжка», можна нават ступіць двойчы не толькі ў адну і тую ж раку, а і ў адно і тое ж полымя. Чытач, магчыма, і сам здагадаўся, якое полымя маю я на ўвазе. Ну, вядома ж, аднайменны, найстарэйшы і найпаважанейшы наш часопіс «Полымя», у якога за плячыма цэлае стагоддзе жыцця. Ён жыў тым, чым жылі тыя, каму шанцавала патрапіць на яго старонкі, а яны, у сваю чаргу, жылі тым, чым жыла ўся краіна, грамадзянамі якой яны зваліся. Пачнём з запісу першага, датаванага дванаццатым днём верасня 1979 года. Пачырк і рука адказнага сакратара часопіса Галіны Васілеўскай сведчыць, што залічаны я рэдактарам у аддзел крытыкі і літаратуразнаўства. А ўжо 20 верасня тым жа пачыркам дадаецца, што я прызначаны часова выкон-

ваючым абавязкі самога загадчыка аддзела. Гэта была своеасаблівая хітрасць, пра якую ведаў толькі я ды рэдакцыйнае начальства. Яшчэ да гэтага загада мне казалі, а нібыта і абрадавалі, што загадчыца аддзела Валянціна Коўтун сыходзіць у дэкрэтны адпачынак, але пасля яго вяртацца ў часопіс не будзе, бо абараніла нядаўна кандыдацкую дысертцыю і хоча далей працаваць на ніве навукі. Мне намякнулі, ці, як мы часта кажам, падтэкстам далі зразумець, што я не павінен бянтэжыць сябе сваёвай «часовасцю», бо пасада загадчыка мне будзе гарантаваная, таму і патрабаванні да мяне будуць зусім не часовыя. Зрэшты, у гэтым я і не сумняваўся. Пра саму патрабавальнасць і зусім не просты характар свайго новага шэфа шмат чуў я ад тых, хто працаваў з ім у дзіцячым часопісе «Бярозка». Плакаўся неяк Алесь Рыбак: «Ай, хлопцы, не змог я працаваць з гэным Кірэенкам. На двары яшчэ пачатак зімы, мароз ва ўсю цісне, а ён ужо кукурузу змушае сеяць». Няўступлівы і рэзкі Анатоль Сербантовіч, кажуць, нават за грудкі браўся са сваім земляком і рэдактарам. Я, чалавек па натуры мяккаваты, баяўся ўсялякіх спрэчак ды непаразумеанняў, якія часта з'яўляюцца ў рэдакцыйнай справе. У 1979-м мне не было яшчэ і сарака гадоў. «Салага, — як смяяліся мы, хто прайшоў праз вайсковыя будні, — яшчэ не быў у жыццёвых пераплётах». А таму здавалася, што ўсё для мяне толькі пачынаецца. Да гэтага я доўгі час працаваў у літаратурна-драматычнай рэдакцыі Беларускага радыё, прыжыўся там, можна сказаць, нават закараніўся. Паважала мяне начальства, паважалі аўтары, з многімі, нават са старэйшымі, быў я ў добрым сяброўстве. А тут трэба ўсё пачынаць нібыта з нуля. Але ўсе тыя, хто яшчэ нядаўна працаваў разам са мной у нашай літаратурна-драматычнай рэдакцыі, з кім мы сядзелі твар у твар у адным пакоі — і Ю. Свірка, і В. Мыслівец, і І. Калеснік, — даўно шчасліва пачуваюць сябе ў рэдакцыях часопісаў і газет, у выдавецтве. «Што радыё дае? — даводзяць яны цяпер мне. — Працуеш-працуеш, а працы тваёй не відно. Гэта — не газета ці часопіс, дзе ўсё можна пабачыць на свае вочы». Шчыра кажучы, сумненні не давалі мне спакою, быў страх, што не пацягну той воз, у які я зараз так паспешліва ўпрагаюся. «Ды які з мяне крытык? Напісаў і надрукаваў з дзясяткаў рэцэнзій — і ўсё, — думаў я часам. — А тут жа трэба даваць у друк і нешта праблемнае...» Думалася і горшае: «Вось пайду, сарвуся з месца, а потым і зусім застануся без працы. Засмяюць тады блізкія і знаёмыя. А незвычайны парадуюцца». Можна б, як кажуць, і даў бы я задні ход, каб не шчырая і бацькоўская падтрымка Анатоля Вялюгіна, які і ўсватаў мяне на тую пасаду. На падтрымку яго мужа на пляча я спадзяваўся.

І вось сяджу я ў цёмнаватым пакоі рэдакцыі там, на Захарава. Ажно за двума сталамі. Пасяджу за адным, перасаджваюся за другі. Пакой выходзіць сваім акном у двор. А там на лавачках, як тыя вераб'і, шабечуць маладыя дзяўчаткі-«ін'языкі» — насупраць рэдакцыі Інстытут замежных моў. Далучыцца б да іх вясёлай кампаніі ды самому пашчабятаць. А тут трэба складаць нейкі перспектывны план на цэлае паўгоддзе. На папках, якія то вымаю, то зноў хаваю ў шуфляды, пішу па інерцыі нейкія сумбурныя радкі:

Цяпер бы мне ў пушчанскі лес.
Крычыць вандроўная натура.
Чаго ж я ў крытыку палез,
Лірычны дурань!

А ў «Полымі» згару калі —
Рассейце потым
Па ўсёй пушчанскае зямлі
Мой попел.

Адчыняю шуфляды, гляджу на тое, што пакінула мне былая загадчыца, а там нічога перспектыўнага. Іду ў самы канец доўгага і загнутага калідора, дзе ў самым «тупіку» месціцца бібліятэка, якую ўзначальвае Іван Паўлюкоўскі. Бібліятэка належыць «ЛіМу», але шчыры і вясёлы яе загадчык дазваляе карыстацца кнігамі ўсім, хто толькі таго пажадае. Мала таго, там заўсёды знойдзеш сабе і нейкага суразмоўцу, і навіну свежую пачуеш, там нешта і падкажуць табе. Там, гартаючы свежыя часопісы, нешта і выпісваю для сябе, хапаюся, шукаю тую самую тэму, якая б магла здзівіць чытача. Потым вяртаюся ў рэдакцыю і пачынаю доўгія і не зусім прыемныя тэлефанаванні аўтарам. Спачатку тым, каго ўжо ведаю па працы на радыё. Хвалючыся, нават сарамліва, стараюся дазваніцца да тых, каго яшчэ ніколі не турбаваў. Стараюся не дакучаць і тым, хто сядзіць разам са мною ў цеснаватым пакойчыку. Гэта і стыльрэдактар Лідзія Карамазова, і загадчыкі іншых аддзелаў Віктар Ракаў і Леанід Левановіч. Стараюся не прамінуць ніводнай значнай даты. Прыкладна ўжо ведаю, хто якую тэму можа пацягнуць. Можна быць спакойным за ленінскую тэму, якая абавязковая ў кожным плане. Ведаю, што тут ніколі не падвядзе Павел Ткачоў. А калі што — падтрымае Уладзімір Гніламёдаў. Радуюся, што ўгаварыў ажно на два артыкулы Уладзіміра Калесніка. Адзін з іх, пра казачніка Рэдкага са Старобіншчыны, ужо ў мяне на сталё. Хочацца здзівіць суроўга і патрабавальнага шэфа нечым сенсачным. Але дзе яго адшукць? Ці не ад самой Галіны Васілеўскай даведваюся, што яе муж Пятро Васілеўскі быў у добрым сяброўстве з Аляксандрам Твардоўскім. Во раскруціць бы яго на ўспаміны. Але хутка пераконваюся, што мае патугі дарэмныя. Пятро, чалавек з характарам, на ўсё мемуарнае глядзіць скептычна. Самога Пятра Савельевіча я адкрываў для сябе нават з нейкай боязю. Мы цэлы тыдзень выступалі з ім у Баранавічах у самых розных аўдыторыях, вечарамі бралі чарку. Выступаў ён даволі смела, называў рэчы сваімі імёнамі, згадваў дужа цікавыя і непаўторныя моманты з жыцця Якуба Коласа і яго героя дзеда Талаша. Ён смела агучваў для шматлікай публікі і рэчы зусім кулуарнага кшталту. Але калі я заікнуўся пра нейкія ўспаміны пра таго ж Твардоўскага, ён не тое што згаджацца, а нават выслухаць не пажадаў маёй прапановы, сказаўшы: «Хай гэта будзе толькі маім». Не ўгаварыў я на нейкія ўспаміны пра вядомых нашых і рускіх класікаў Аляксея Зарыцкага. У таго нібыта сам Твардоўскі кансультаваўся і браў урокі ў нямецкай мове. Пазней ужо, калі я працаваў у часопісе «Малодосць», трапіўся мне ўжо і маладзейшы аўтар, які хваліўся, што быў ледзь не ад’ютантам у Аляксандра Твардоўскага, часта праводзіў яго дахаты. Баяў ён нам у рэдакцыі ўсялякія небыліцы пра геніяльнага паэта, у якія не хацелася верыць. Зноў жа, калі я заікнуўся наконт друкавання ўсяго гэтага, ён, як кажуць, даў задні ход. Марудна і цяжка вымалёўваўся мой паўгадавы, з прыцэлам на год, рабочы план. Як я ўжо казаў, цёпла адгукнуўся на маё тэлефанаванне Уладзімір Калеснік. Прапанаваў ён мне ажно два вялікіх артыкулы: адзін — пра заходне-беларускую паэзію, другі — пра легендарнага казачніка Рэдкага са Старобіншчыны. Згадзіўся і на трэці, пра Якуба Коласа. Другі артыкул ён даслаў з Брэста неадкладна. Я прачытаў яго тут жа. Матэрыял мне дужа спадабаўся. Нават нічога не правячы ў ім, я прапанаваў яго для друкавання ў чарговы нумар. Якое ж было расчараванне, калі мой прынцыповы галоўны вярнуў мне матэрыял, сказаўшы, што гэта ўсё не тое, што нам трэба. Друкаваць то яго можна. Магчыма, нават потым і надрукуем. І адразу, як гром з яснага неба, пагрозна-патрабавальнае запытанне: «А дзе ж так патрэбныя нам матэрыялы пра сучасны літаратурны працэс?» Не меў я патрэбнага адказу. Нешта нават шчыmlівае сцяла і вусны, і грудзі. Да гэтага часу думалася мне, што літаратурны працэс — гэта тое, над чым працуюць некалькі соцень (столькі было тады

ў Саюзе пісьменнікаў яго члену-сяброў) апантаных, а можа, нават таленавітых творцаў, да якіх жадалася далучыць і сябе. Аказваецца, не, гэта зусім не тое. На пытанне, што такое літаратурны працэс, імкнуўся і не мог адказаць цэлы акадэмічны інстытут літаратуры, і толькі ад мяне патрабавалі як найхутчэйшага і катэгарычнага адказу. Але колы, на якія я сеў, закруціліся, масты адступлення былі спалены, і я ад распачы падаўся ў бар толькі нядаўна адчыненага Дома літаратара. А ён быў побач, дастаткова перасекчы вузкую вуліцу Захарава і абмінуць шыкоўную амбасаду ПНР. У бары, дзе гаспадыня была ўвішная жанчынка Клава, ці як мы называлі яе, Бараклава, зусім нескладана адчуць сябе вольным птахам, да якой хочаш ступені ўзняць настрой і забыць усё тое, што яму перашкаджае. Мой любімы стол у бары, хай і невялікі, але надзейна ўціснуты ў нішу сцяны, хутка аброс знаёмымі, сябрамі-калегамі. Імгненна забылася ўсё тое, што яшчэ нядаўна выводзіла з сябе, змушала бездапаможна і нервова бегаць па калідоры, запальваючы і тут жа тушачы цыгарку за цыгаркай. І хоць дамоў, у наш раён трактаразаводцаў, на маю прылесную вуліцу Будзённага, трамвай нумар тры вёз мяне ў добрым і вясёлым настроі, спакойнай ночы на гэты раз не атрымалася. Невядома як агучанае, у вушах зноў пагрозна адзывалася тое самае пытанне: «А дзе сучасны літаратурны працэс?» Усе мае бясконцыя бяссонніцы і пачаліся менавіта з таго вечара. І я пачаў шукаць адказу на пытанне, якое вісела, як Дамоклаў меч над маёй галавой на працягу цэлага года. Часам мне здаецца, што яно вісіць ды цяляпаецца над маёй галавой і сёння.

Тры, усяго тры гадзіны рабочага часу на дзень, дараваныя нейкай жа пастановай нам, пісьменнікам, цягнуліся для мяне цэлай вечнасцю. Але не рабіў я выгляду і не паказваў, не скардзіўся нікому, што мне ў рэдакцыі тоўстага і паважанага часопіса так невыносна цяжка. Бачыў, што не лепш пачуваліся і астатнія, хто сядзеў разам са мною ў пакоі. А ў мяне ж да ўсяго была яшчэ і свая ўпэўненасць, што не пакіне, не падвядзе мяне мужае заступніцкае плячо Вялюгіна. Яно, здаецца, і не падводзіла. Гэта толькі здавалася, што трохгадзінны працоўны дзень у «Полымі» цягнуўся значна даўжэй, чым той з 9-ці да 18-ці на радзі. Ды і не ўсім так здавалася. Чалавек практычны мог толькі парадавацца, што ў яго так шмат застаецца асабістага часу нават у адным рабочым дні. Але я праз усё сваё жыццё заставаўся чалавекам непрактычным. Сам наш галоўны, напэўна, яшчэ ў «Бярозцы», дзе ён займаў кіруючую пасаду, выпрацаваў даволі хітрую тактыку. Звычайна на працу ён з'яўляўся ў канцы рабочага дня, калі ўжо сёй-той мог і ціхенька збегчы, каб «крышку расслабіцца». Мог жа шэф і зусім не паявіцца. Хто ж яго за гэта папракне? Вядома, шэфаў намеснік, малады і энергічны Генадзь Пашкоў і адказны сакратар Галіна Васілеўская, што былі і левым, і правым плячом галоўнага ў яго адсутнасць, пра ўсё ведалі, але такімі сакрэтамі з намі не дзяліліся. Перастрахоўка ў такім разе не была ніколі лішняй. Працаваць дома без наведвання рэдакцыі, дазвалялася толькі аднаму Вялюгіну. Той і з'яўляўся ў палымянскіх калідорах рэдка. Часцей за ўсё, калі планавалася нумар ці трэба было абмеркаваць нейкае важнае пытанне. Прыходзіў, каб перадаць у чарговы нумар новыя паэтычныя творы. І то мог перадаць іх праз некага з нас. Часам напрошваўся на сустрэчу нейкі аўтар, з якім можна было пасядзець, абмеркаваць ды адрэдагаваць нават яго вершы. Гэта было непарушнае правіла, сцверджанае яшчэ пры Максіму Танку. Вялюгін і не думаў парушаць таго класічнага ладу, што быў усталяваны пры Танку. Шмат чаго разумна ўсталяванага рушылася пасля зыходу мудрага рэдактара. Цяжка было знайсці і замену яму. У дзённіках Івана Мележа ёсць наступны запіс (працаваў ён тады сакратаром СП БССР — К. К.): «У Саюзе многа гаворак пра рэдактара «Полымя» — пасля Танка. Мы аднагалосна выстаўлялі Вітку, нам рэкамендуюць —

Казеку. Былі і некаторыя іншыя меркаванні. Шкада, што нас не падтрымалі. Вітка рэдактар быў бы найлепшы. І яго прызначэнне спрыяла б добраму настрою. Асабліва супраць Казекі Вялюгін. Грозіцца, што пойдзе з рэдакцыі». Калі ж пасля Танка часопіс узначаліў Павел Кавалёў, адмірал паэзіі, як тады называлі Вялюгіна, папрасіўся на вольны хлеб, перадаўшы паэтычныя справы Рыгору Барадуліну. Як толькі П. Кавалёў, якога паводле аўтара вядомай лысагорскай паэмы кінулі «з брандсбойтам «Полымя» тушыць», пагарэў сам у тым самым «Полымі», узначаліў яго цвёрды і непакісны Кірэенка. Вось тады папрасіўся на вольны хлеб і Рыгор Барадулін. Новага рэдактара, які ішоў на змену П. Кавалёву, Рыгор Іванавіч добра ведаў, папрацаваўшы некалі з ім у «Бярозцы». Тут жа адразу вярнуўся на сваё ранейшае паэтычнае крэсла і Вялюгін. Кірэенку ён паважаў і часта казаў: «Косця чэсны і прынцыповы камуніст. Мне не сорамна з ім працаваць». Праўда, крыху пазней я быў сведкам зусім іншага. Вялюгін з усім імпэтам свайго бшуйства («Ціха, мора, чаго ты шуміш? Я і сам бушаваць умею» — гэтыя радкі выбіты на помніку паэта на Паўночных могілках) граміў свайго сябра, і той моўчкі адступаўся за дзверы. На так званую «прапясочку» да галоўнага мог трапіць кожны з нас, палымянцаў. Адны ішлі туды больш-менш упэўнена, іншыя — крыху баючыся. Цвёрда, упэўнена і непакісна хіба што адчуваў сябе Іван Пташнікаў. Ва ўсім яго абліччы адчувалася самастойнасць, упэўненасць і непакіснасць. Нібыта са скалы быў высечаны гэты самабытны і таленавіты чалавек. Не лез ён ні ў амбіцыю, ні ў чыны, а трымаўся толькі аднаго правіла: усё сваё даказваць толькі сваімі творамі. І гэта правіла яго не падводзіла. У таленавітага заўсёды бывае шмат зайздроснікаў. Думаю, што шмат іх было і ў Івана Мікалаевіча. Яшчэ працуючы на радыё, чуў я ад аднаго прازیка і такую думку-версію: быццам Пташнікаў у «Полымі» друкуе аўтараў толькі слабейшых і сябе самога. На іх фоне ён і глядзіцца заўсёды салідна. Не хацеў я згаджацца з гэткай думкай, нават калі спасылаліся на Васіля Быкава, які чамусьці не друкуецца ў старэйшым і самым паважаным часопісе. Але ж у творцаў бываюць і любімыя выданні, якім пры друкаванні сваіх твораў яны аддаюць перавагу. Той жа Максім Танк свае вершы друкаваў толькі ў «Полымі». І абавязкова ў дзевятым нумары, бо гэта нумар вераснёўскі, а на верасень прыпадае дзень яго народзінаў. Вось і ўся прычына. Тут і здагадвацца не трэба. З Пташнікавым мы цяпер былі на роўных пасадах, аднак пры рознай вазе і магчымасцях. На свае мужныя плечы той браў і грахі сваіх рэдактараў з аддзела. Я ж выконваў свае абавязкі адразу за двух аддзелаўцаў: і загадчыка аддзела, і яго рэдактара. Была б гэта газета, можна было б свае промахі апраўдваць нейкай паспешнасцю, тэрміновасцю ды хуткапленнасцю часу. А гэта самы галоўны ў рэспубліцы часопіс, і часу табе даецца на падрыхтоўку нумара не так і мала. Таму і адказвай за свае грахі толькі па поўнай.

Увесь рэдакцыйны штаб на чале з галоўным рэдактарам месціўся ў прсторным пакоі, што акном сваім выходзіў на вуліцу Захарава. Мне здаецца, і сёння, калі ў ім сядзяць жанчынкі з выдавецкага дома-холдзінга «Звязда», там знешне нічога не змянілася. Калі ж намалюваць рабочую абстаноўку таго 1979 года, дык выглядала яна так. Справа, у самым куце, пры сцяне, сядзеў галоўны рэдактар. Насупроць яго, ужо пры другой сцяне, але з добрай панарамай у акне, прымасціўся яго малады намеснік Генадзь Пашкоў. Толькі месяц назад пайшоў з жыцця Генадзь Кляўко, які займаў гэту пасаду. Шчыры, працавіты, таленавіты творца, з якім мы сябравалі, часта бывалі разам у нейкіх паездках. Любіў Генадзь Якаўлевіч нашы Стоўбцы. Хоць і нарадзіўся паэт на Пухавіччыне, але да вайны іх сям'я жыла ў Стоўбцах. Там працаваў ягоны бацька. А Пашкова я ведаў па Беларускім радыё, шчыраваў ён у дзіцячай рэдакцыі. Былі яшчэ два сталы

ўпярэкрыж гэтым пры двух супрацьлеглых сценах. Адзін з іх займала адказны сакратар Галіна Васілеўская. А другі, як выключэнне, непарушна яшчэ з часоў Максіма Танка належаў Вялюгін.

Крокі галоўнага я мог адрозніць ад іншых з-за сцяны нашага пакоя насупраць па іх цяжкай уважанасці ды нейкім рашучым прыстуку на пятцы, нібыта з нейкім асаблівым намацваннем, нібыта ён ступае не на дрэва падлогі, а на ўжо прыталы лёд ракі. Можаче не ўсміхацца з гэтага, чытачы, але я і сапраўды веру ў азбуку слядоў, як і ва ўсё містычнае, што тояць у сабе наогул гукі. Бо з чаго ж тады, як не з гэтага, пачынаецца і ўзнікае сама музыка. Вось і на гэты раз я не памыліўся: зайшоў менавіта ён, наш галоўны рэдактар і ўжо чапляе, зняўшы са сваіх ёмкаватых плячэй свой цёмнаваты плашч. Хвілін колькі, пакуль ідуць нейкія распыты, абмен навінамі, у пакоі насупраць ціха. Калі ж праз дзве сцяны і двое дзвярэй гримне смех, перасыпаны нейкімі рэдактарскімі воклічамі, — гэта значыць, што нешта смешнае сказаў Вялюгін. Той мае звычку, як вугаль, выкаціць з печы на под нешта гарачанькае. Цяпер самы час чакаць чарговага выкліку «на дыван». Хоць нейкіх «дываноў» у рэдакцыі з роду не існуе. Бо ніколі не выдзялялася на тое нейкіх сродкаў. А таму сама драўляная падлога падказвае, што трэба на ёй стаяць цвёрда і можна, як той куляшоўскі герой на допыце. У галоўнага свая звычка — выклікаць да сябе спачатку па адным, паасобку, і толькі пасля — усіх разам. Выклік пачнецца тады, калі Г. Васілеўская даложыць, хто і што здаў у чарговы нумар. Ну вось, прыгладзіў я сваю чупрыну і яшчэ не паспеў засунуць у кішэню расчоску, а мяне ўжо голасам адказнага сакратара клічуць у пакой насупраць. Прысаджваюся ў парозе, дзе заўсёды чакаюць ужо знаёмыя крэслы. Чытаю тое, што здаў і буду яшчэ здаваць з таго, чарговага. Адразу пытанне: «Чаму толькі адна рэцэнзія?» Патрабуецца іх не менш як тры ў кожны нумар. З рэцэнзіямі проста бяда. Неахвотна іх пішуць аўтары. Адны не жадаюць некага хваліць, а другія — крытыкаваць. Не хочуць псаваць адносіны, нажываць ворагаў. Тых, хто хоча, нават рвецца пісаць, — не надрукуеш, тых, хто не хоча, — не прымусіш. Згадзіўся, нават напасіўся выступіць у жанры рэцэнзіі адзін з тых, што сядзеў разам са мной у пакоі. Але калі я пачаў рэдагаваць напісанае ім, спачатку з-пад ілба, а потым з-пад нейкай газеты напружана сачыў за мной. А далей падбег і рашуча выхапіў напісанае з маіх рук. Пакрыўдзіўся. Праз некалькі дзесяцігоддзяў, калі я прыйду ў «Полымя» ўжо другім заходам, гэты аўтар заявіцца да мяне з тоўстым раманам. І зноў пакрыўдзіцца, бо давядзецца скарачаць шмат чаго, што ў творы будзе лішнім, неабавязковым, ці, як мы звыкліся казаць, прывязаным.

Вымушаны быў тэрмінова пісаць рэцэнзію сам. Зайшоў у кнігарню. І там на вочы трапілася кніга «Покліч долі адзінай» — калектыўны зборнік вершаў, прысвечаных саракагоддзю ўз'яднання Усходняй і Заходняй Беларусі ў адзіную сям'ю. Набыў яе, пагартану. Шмат чаго з ужо вядомага, што запамнілася чытачу, у ёй не знайшоў. Трэба будзе ўсыпаць укладальніку. А хто ж укладальнік? Ага, Пятрусь Макаль. А чаму б і не ўсыпаць Макалю:

Каб сорамна вачмі не лыпаць —
Хоць тым нікога не здзіўлю, —
А Макалю чаму б не ўсыпаць?
Давай усыплем Макалю!

Так напісалася на адной з папак. Вычыўся я ў Барадуліна падпісваць кожную папку вершамі тыпу: «У друк — абы з рук!» ці «Даць адказ на пісаніну і адправіць у карзіну» і інш.

ПРАЎДЗІВЫЯ ГІСТОРЫІ АД ІХ УДЗЕЛЬНІКА І СВЕДКІ¹

ГЕНАДЗЬ ПАШКОЎ

КРУЦІЛА ЖОРНЫ ЗАВІРУХА,
АБО ЛЯ ЦЯПЕЛЬЦА «ПОЛЫМЯ»

МЫСЛЯР БЕЛАРУСКАГА ПОБЫТУ

Загадкавым чалавекам быў Іван Мікалаевіч Пташнікаў. Ва ўсялякім разе, для мяне. Няспешны, разважлівы, грунтоўны, як яго раманы і аповесці. На падзеі і на людзей меў асабісты погляд. Але не заўсёды яго выказваў, нават калі дамагаліся. А то можа адказаць так, што разумей, як хочаш.

Аднаго разу нехта з настойлівых і вельмі самаўпэўненых аўтараў сапсаваў настрой загадчыку аддзела прозы. Варта сказаць, што ў той час у пісьменніцкім Саюзе не было залішне творцаў, але па творах было «загрузна». Іншыя аўтары нават спрабавалі ўзяць «Полымя» штурмам. Такую атаку якраз адбіў Пташнікаў у той дзень. Зайшоў падзяліцца. Каб развеяць абураны настрой чалавека, кажу:

— Іван Мікалаевіч, гляньце, якія сінічкі пырхаюць за вакном.

Звычайна такой парой усцяж рэдакцыйных вокнаў ішлі пасля заняткаў вясёлыя, гаманкія прыгажуні-студэнткі Інстытута замежных моў. Іван Мікалаевіч шырэй адхінае фіранку, углядаецца, а тады кажа:

— Отнюдь...

Вось і здагадайся, што думае. Хіба крыху прасветлены твар падкажа...

У «Полымі» Іван Пташнікаў — чалавек з вялікім творчым і рэдактарскім вопытам. Тут, на старонках часопіса, у 1957 годзе ён першы раз заявіў пра сябе як таленавіты малады прэзаік аповесцю «Чачык». Следам пайшлі творы густой, каларытнай прозы: «Тартак», «Мсціжы», «Найдорф». За гэты раман яму прысудзілі ў 1978 годзе Дзяржаўную прэмію імя Якуба Коласа.

¹ Заканчэнне. Пачатак у №№ 8–11 за 2022 год.

Быць рэдактарам мастацкага твора — справа не простая, далікатная. Яна таксама патрабуе таленту, умення адчуць нават тэмбр аўтарскага голасу, і толькі яму ўласцівы почырк. Тут, як у доктара: «Не нашкодзь!» Гэта майстэрства рэдактара было, безумоўна, уласцівае Івану Пташнікаву. Дарэчы прыгадаць, што ў тыя гады «Полымя» надрукавала такія знакавыя творы прозы, як напоўненыя болем мінулай вайны раманы Васіля Быкава «Знак бяды», «Кар’ер», апавесці і раманы Івана Шамякіна «Вазьму твой боль», «Гандлярка і паэт», «Петраград—Брэст», раман Івана Мележа «Завеі, снежань». А следам ішлі раманы Чыгрынава, Сачанкі, Адамчыка...

Уласнымі творамі мастацкай прозы падышлі да асэнсавання рэчаіснасці нават знатныя літаратуразнаўцы Віктар Каваленка і Уладзімір Гніламёдаў. Сур’ёзна заявілі пра сябе таленавітыя маладзейшыя ў тыя гады прэзаікі Віктар Казько, Віктар Карамзаў, Генрых Далідовіч, Леанід Дайнека. Спіс можна доўжыць... То былі гады плённай працы пісьменнікаў, шырокага поступу літаратуры. І сёння на тых творчых набытках трымаецца яе аўтарытэт. І моднае крыху пасля кляймо — «застой» аніяк не стасуецца беларускай літаратурай, як, дарэчы, і з самога жыцця нашых пісьменнікаў у шмат якіх праявах. Але гэта іншая тэма, іншая праўдзівая гісторыя.

...Час ад часу бяру з кніжнай паліцы «Тартак», адгортваю любую старонку... Быццам аржанымі вятрамі павее з палёў. Чую голас вёскі, знаёмую гаворку, пазнаю жыццёвую мудрасць, выспеленую тут, аблашчаную і абпаленую.

Знайшоў у Інтэрнэце звесткі пра пісьменніка Івана Пташнікава. У раздзеле «Творчасць» сцвярджаецца, што ён «бытапісьменнік сучаснага беларускага жыцця беларускай “вясковай” прозы».

Дазволю не пагадзіцца!

Па-першае. Як мне здаецца, вельмі спрэчна вылучаць у беларускай літаратуры яе «вясковую» частку. Гэты тэрмін некалі прыжыўся ў расійскім літаратуразнаўстве. У іх літаратуры зусім іншы размах, у тым ліку тэматычны. А ў нас тэрмін «вясковая літаратура» прышпілены вельмі штучна і выглядае абсурдна.

Па-другое. Зноў жа, як мне здаецца, абсурдна называць Івана Пташнікава «бытапісьменнікам» сучаснага беларускага жыцця...

Так, Іван Пташнікаў бездакорны майстра вывесці жывыя бытавыя сцэны, шматфарбна намаляваць прыроду. Але не этнаграфічны бок самы адметны ў яго творчасці. Варта ўважліва прачытаць яго прозу, унікнуць у глыбокі сэнс, і тады пісьменнік убачыцца як мысляр, філосаф жыцця беларусаў, іх адметнага побыту.

ШТО ЗНАЙШЛІ?.. КАГО ЗГУБІЛІ?..

На самым пачатку мая 1983 года паэту Юрасю Свірку спаўнялася пяцьдзясят гадоў. У тыя гады ўвайшло ў добрую завядзёнку святкаваць юбілей пісьменнікаў на іх радзіме. Гэта вітала і ўсяляк падтрымлівала мясцовае кіраўніцтва. Так было і гэтым разам.

Суботнім ранкам выехаў аўтобус на віцебскую дарогу і пакіраваў на Докшыцы.

У аўтобусе — запрошаныя для ўдзелу паэты, сябры і калегі па рэдакцыйнай працы на радыё і ў друку.

Сонца яшчэ ледзьве прабівалася скрозь прыдарожныя сасонкі, а на прагалах сцяліўся ружовы туман. Як заўсёды, сыпаў жартачкамі Рыгор Барадулін, адпуская кепікі ў адрас адсутных. З ім побач усміхаўся ў вус яго зямляк Уладзімір

Генадзь Пашкоў і Уладзімір Скарынкін

Скарынкін. З-пад расшпіленай лётнай скуранкі блішчэлі гузікі авіятарскага фрэнча: да нядаўняга часу Уладзімір Максімавіч працаваў у Беларускам упраўленні грамадзянскай авіяцыі, пакараў не толькі паэтычныя нябёсы.

Юрась Мікалаевіча Свірку я асабіста ведаў больш за дзесяць гадоў. Нашы кабінеты ў Доме радзё былі праз сценку, то мы бачыліся ледзь не штодня, як і цяпер, калі ён перайшоў працаваць у «ЛіМ». У паззіі Юрася Свіркі я любіў шчырую, някідкую, прасякнутую мяккай замілаванасцю да роднага краю манеру пісьма. У свой час Юрась Мікалаевіч разам з Анатолем Вялюгіным і Аляксеем Русецкім рэкамендаваў мяне ў Саюз пісьменнікаў.

У тую паездку я прыхапіў нумар «Полымя», каб прылюдна прачытаць землякам верш з падборкі юбіляра.

У аўтобусе таксама частыя спадарожнікі ў такіх пісьменніцкіх паездках — народны артыст Беларусі, саліст Нацыянальнага акадэмічнага тэатра оперы Віктар Максімавіч Чарнабаеў, а таксама піяністка, заслужаная артыстка Беларусі Тамара Вартанаўна Міянсарава. Яны выступаюць заўсёды дуэтам: ён спявае, яна іграе.

Да пачатку ўрачыстасці ў раённым Доме культуры заставалася багата часу, і Юрась Мікалаевіч прапанаваў заехаць у родную вёску Маргавіцы, пакланіцца матчынай хаце.

Тая сустрэча кранула нас... Першым на падворак ступіў Юрась. Пабліскваючы шкельцамі акулераў, патупаў ля ганка, падышоў да плота, прыклаў далонню да зямлі, каб, мабыць, адчуць, ці яна гатовая да сяўбы. Было ціха, цёпла, утульна. Невыпадкова паэт казаў, што амаль усе вершы напісаў дома, у роднай Маргавіцы, калі меў кароткія адпачынкі.

Старая хата ў Маргавіцах падняла, выхавала васьмёра дзяцей: пяць сяцёр і трох братоў. Юрась — самы меншы.

ЗАПІСЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

АНДРЭЙ ФЕДАРЭНКА

МАЕ «ПАЛЫМЯНЦЫ»

ВІКТАР РАКАЎ

Паэт Віктар Ракаў прыходзіў у рэдакцыю «Полымя», сядаў за свой вялікі, з шуфлядамі па абодва бакі, канцылярскі стол — абсалютна пусты, ні кнігі, ні сшытка, ні паперачкі, — абдзьмухваў чатыры краі яго, затым, як старанны першакласнік, складваў адна на адну рукі і мог сядзець так гадзінамі — не варушачыся, пазіраючы перад сабою ў адну кропку. Боязна было нават знаходзіцца з ім у адным кабінёце, не тое што звяртацца да яго, турбаваць якой драбязою, адрываць ад чагосьці патаемнага, важнага, вечнага... Пазней я зразумеў, што чалавек проста думае вершы (паводле выразу Алеся Пісьмянкова) ці, хутчэй за ўсё, «паліць за сабою масты» паэзіі.

Аднойчы цішыня парушылася.

— Хутчэй, хутчэй! — закрычаў да мяне Ракаў. — Як бусы па-беларуску?!

— Каралі, пацеркі...

Ён толькі пстрыкнуў пальцамі — не тое, маўляў. І тут я ўспомніў роднае, матчына, з маленства знаёмае:

— Занізкі!

— Што-што? — Віктар Апанасавіч насупіўся грозна, нібы пачуўшы якую непрыстойнасць: мабыць, яму, магілёўцу, яшчэ горшым падалося гэта за папярэднія словы.

Мяне не здзівіла такая рэакцыя. Я прывык ужо, што, за рэдкім выключэннем, (нават адзіным выключэннем — Янкі Скрыгана) нашыя пісьменнікі і крытыкі, рэдактары і карэктары ўпарта не прымаюць мазырскіх дыялектаў, прапануючы замяніць іх на свае — як правіла, з той мясцовасці, адкуль яны самі родам. А дарэмна не прымаюць. Хоць бы і гэтыя ж занізкі. Чым яны горшыя за пацеркі (шtosьці пацёртае, паношанае, таннае — «сэканд-хэнд») ці за каралі (каго хто за што караў)? Этымалогія слова зразумелая: круглыя прадметы нанізваюцца па чарзе адзін за адным. Сугучча з іншымі жаночымі ўпрыгожаннямі: на вушах — завушніцы, на шыі — занізкі. Па алітэрацыі ў гэтую ж кампанію просяцца бурбалкі — калі шарыкі вады падымаюцца на паверхню, як нанізаныя, змацаваныя

нябачнай ніткаю... Дарэчы, у нас так і гавораць: «Рыба пускае занізкі». Паспрабуйце сказаць «пускае каралі».

Ды Бог з ім.

Неяк іду я ў метро па станцыі «Плошча Перамогі» да выхаду. І раптам каля адной з калон заўважаю... Віктара Ракава. Ён стаіць бокам да мяне ў сваім старэнькім палітоне, са сваёй тэчкай пад пахаю. Цэлы рой думак узняўся ўва мне за тых некалькі крокаў, што трэба зрабіць каля яго. Гукнуць? Падысці? Павітацца за руку? У яго псарыяз, ён не падае рукі... Пакратаць за плячо? Пад'едзе цягнік, давядзецца прапусціць, чакаць колькі хвілін наступнага... Гаварыць. Пра што? Успомніць, дзе і калі была яго апошняя публікацыя. Пахваліць, працываць... Мне гэта трэба? Міма, хутчэй, хутчэй, пакуль не заўважыў!..

Але ж і сам некалі буду вось так стаяць, стары, хворы, нікому не патрэбны, усімі забыты, і якісь маладзейшы калега з такім жа сумбурам у галаве, як у мяне зараз, утуліўшы галаву ў плечы... Вярнуцца? Канечне, вярнуцца!

І тут да мяне вярнулася адчуванне рэальнасці. І я ўспомніў, што Віктар Апанасавіч Ракаў памёр многа гадоў назад. А чалавек у метро, калі прыгледзецца, дык нават не вельмі на яго і падобны.

Свой першы рэдактарскі матэрыял я ледзь не вылізваў, так стараўся.

— Нявычитаны матэрыял, — сказаў адказны сакратар «Полымя» Віктар Ракаў. — Гэта што? — падкрэсліў пазногцем.

Было напісана: «Настаўніца апытвала вучняў. Ніхто не мог ёй адказаць. Ламаў і я не вельмі складаную сваю галаву».

— Што за «не вельмі складаная»? Як ты такое прапускаеш?

— А чым замяніць?

— Чым? Ну, хоць бы: што такое не вельмі складаная? Простая, прымітыўная... А ў дачыненні да галавы?

Я хіхікнуў, а Ракаў закончыў:

— Вось няхай так і піша: ламаў і я дурную сваю галаву!

Самае цікавае, што Віктар Апанасавіч быў недалёка ад ісціны.

Ці я са скуры вылузваўся, перепісваючы за аўтарам амаль кожнае слова, ці рэдагаваў «па дыяганалі», цяп-ляп — заўсёды чуў ад Віктара Ракава адно і тое ж:

— Нявычитаны матэрыял.

Аднойчы Віктар Апанасавіч быў у адпачынку і артыкул без яго візы прайшоў усе стадыі складанага «палымянскага» канвеера, а гэта — малодшы рэдактар, рэдактар аддзела, стыліст, намеснік галоўнага, галоўны, тры (!) карэктары, прычым з падчыткаю (было некалі: адзін карэктар чытае ўголас, два другія ловяць памылкі на слых)... Зразумела, якім пасля такога сіта стаў артыкул: брудны, скрэзаны, неэстэтычны. Забіраю яго на выхадныя дамоў. Перадрукоўваю на машынцы, на фінскай паперы, слова ў слова, коска да косачкі — сваё так не рабіў. У панядзелак вяртаецца з адпачынку Ракаў, артыкул кладзецца яму на стол.

— Нявычитаны матэрыял, — сказаў Віктар Апанасавіч, мацаючы прыгожую паперу.

І ўсё ж адзін раз традыцыя парушылася. Гэта калі артыкул напісаў і паклаў ужо на мой стол сам Ракаў. «Вось яшчэ, — падумаў я, — была ахвота звязвацца...» Выправіў на першай старонцы «ў пяці кіламетрах» на «за пяць кіламетраў» і аддаў назад. Паўдня Віктар Апанасавіч круціў адзіную заўвагу і так, і гэтак, вымаўляў на розныя галасы, звяраўся са слоўнікам, хадзіў раіцца з карэктарамі і стылістам, тэлефанаваў у Інстытут мовазнаўства і сябру ў Энцыклапедыю... Нарэшце перад абедам я пачуў нязвыклае:

— Вычитаны матэрыял.

ШЧЫРЫ СЯБРА ЧАСОПІСА

МІХАІЛ ШЫМАНСКІ

З «ПОЛЫМЕМ» ПА ЖЫЦЦІ

ДОЎГІМІ ЗІМОВЫМІ ВЕЧАРАМІ

Пры лучыне

Яны былі вельмі халодныя, сумныя і нудныя ў «бункеры» — так мы называлі вагончык са шчытоў, які выдзяліла нашай вялікай сям’і дзяржава. Цёмна, асабліва ў кутках. Зрэдку, калі адчыняем дзверцы печкі-«буржуйкі», каб пакласці ў яе палена, палахліва мільгаюць дрыготкія водбліскі.

На зіму мы дастаткова назапасілі сухіх паленняў для лучыны, яна нас і выручае. З лучынай адна марока. Прымацоўваем яе ў прымітыўнае прыстасаванне. Як толькі адна лучына дагарае, бярэш чарговую, запальваеш яе ад папярэдняй і ўтыкаеш яе ў тое прыстасаванне. Часцей за ўсё такія абавязкі на мне.

Сёння я зусім без настрою, нават злосць бярэ. Узяў у бібліятэцы свежы нумар часопіса «Полымя», і так хацелася пачытаць у гэты вечар, бо субота, не трэба рыхтаваць урокі. І на табе — сачы за лучынай. Таму я вымушаны чытаць «урыўкамі», калі гарыць лучына. Дрэнна, калі трэба яе мяняць у той час, калі чытаю самае цікавае ў «Полымі». Злюся сам пра сябе, а што зробіш.

Шыманскі Міхаіл Мікалаевіч нарадзіўся 7 жніўня 1935 года ў вёсцы Пешкі Бярозаўскага раёна. У 1963 годзе скончыў БДУ. З 1961 года працаваў у газеце «Звязда», з 1970 года — уласны карэспандэнт па Беларусі газеты «Известия», з 1994 года ў газеце «Рэспубліка». Аўтар больш 30 кніг дакументальна-мастацкай публіцыстыкі.

Заслужаны работнік культуры Беларусі. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі ў галіне літаратуры, спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва, Нацыянальнай літаратурнай прэміі. Пераможца многіх журналісцкіх прэстыжных конкурсаў, у тым ліку і міжнародных. Узнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны», медалём Францыска Скарыны і інш.

«Пачытай уголас»

Праўда, у нас ёсць газавая лямпа, якую дзесьці дастаў бацька, яна пад яго асабістым кантролем. Лямпу ўспрымалі як сямейную раскошу, запальвалі толькі ў выключных выпадках — на рэлігійныя святы. Вельмі эканомілі газу. Памятаю, зрэдку ў Пешкі прывозілі з Бярозы бочку з газай. Вяскоўцы спяшаліся да яе, каб не спазніцца. І чалавек з Бярозы наліваў людзям у бутэлькі газу столькі, каб усім хапіла. Я таксама хадзіў да той бочкі, дамоў вяртаўся асцярожна, каб не спаткнуцца і не праліць газу, якая пасля вайны мела незвычайную каштоўнасць. Бацька расходаваў газу надзвычай беражліва, калі запраўляў лямпу, дым чадзіў ледзь-ледзь. Вось чаму доўгімі зімовымі вечарамі так многа нам трэба было лучыны.

— Сыноч, мо ўжо хопіць чытаць, — кажа маці Галена Антонаўна. — І як ты ў кнізе буквы бачыш, цёмна ж.

— Кніжку трымаю бліжэй да лучыны. Яшчэ буду чытаць, вельмі цікава.

— А пра што чытаеш? — пытаецца бацька.

— Пра партызанаў.

— Вось як. Пачытай уголас, я паслухаю.

Наш бацька чытаць не ўмеў, таму я ніяк не мог яму адмовіць. Пачынаю чытаць уголас, бацька ўважліва слухае, зусім мяне не перабівае. Тут я змаўкаю, бо трэба «ставіць» новую лучыну, ды і крыху стаміўся.

— Храбрыя былі партызаны ў тых месцах, пра якія чытаеш, — паволі разважае бацька. — Не горшыя і ў нашых краях. Восенню сорак трэцяга года праз нашы Пешкі правёў сваё партызанскае войска генерал Капуста. Дык у яго нават гарматы былі. У спораўскіх лясах і балотах. Там многа партызанскіх атрадаў знаходзілася, сярод іх былі і нашы пешкаўскія хлопцы. Давалі немцам жару і ў Бярозаўскім раёне, і ў суседніх. А ў тваёй гэткай кнізе не напісана пра нашых партызанаў.

— Не, мо ў іншых такіх кнігах будзе. Кожны месяц у нашу бібліятэку прысылаюць па адной такой кнізе. Яны называюцца часопісам «Полымя».

Бацька падыходзіць да стала, за якім чытаю. Глядзіць на «Полымя» і кажа са здзіўленнем:

— Такая тоўстая кніжка. І што, табе трэба ўсю яе прачытаць?

— Не абавязкова. Але ў ёй шмат цікавага, так што. Мне хопіць гэтай кнігі надоўга. Праўда, бібліятэкарка казалася, каб чытаў хутчэй і здаў часопіс, бо на яго запісалася ў чаргу некалькі чалавек.

— Пры лучыне хутка чытаць не атрымаецца, — спачувае бацька. — Ладна, буду табе па вечарах запальваць лямпу і ставіць на стол. А ты чытай уголас пра ўсё самае патрэбнае ў гэтай кнізе нам.

Маё «Полымя»

З тых зімовых вечароў і пачалася для мяне незвычайна цікавая гісторыя, у аснове якой часопіс «Полымя». І доўжыцца яна да сённяшніх дзён, гэта значыць, больш за семдзсят гадоў. Колькі важных, хвалюючых падзей, якія назаўсёды засталіся ў маёй памяці, так бы мовіць, падаравала маё «Полымя»!

Пішу гэтыя радкі, праглядаю некаторыя нумары любімага часопіса і ў каторы раз пераконваюся: мне, творчаму чалавеку, здорава пашанцавала, што ў маім жыцці ёсць такія цікавыя, верныя, шчырыя сябра, як «Полымя». У тым, што я стаў журналістам і пісьменнікам, роля «Полымя» выключная. Менавіта гэты

часопіс мудра, надзейна фарміраваў мяне як творчую асобу, мо гэта воля Усявышняга. Калі так, дык цяпер кажу сардэчнае «дзякуй» і малюся Усявышньому.

Прадбачу заканамернае пытанне нашых чытачоў: як гэта аўтар адразу пасля вайны, калі вучыўся толькі ў пачатковай школе, ужо чытаў сур'ёзны часопіс «Полымя»? Не верыцца, зусім не па ўзросце быў такі занятак малому вясковаму хлопчыку. Адказваю. Наша маці Алена Антонаўна ў першую сусветную вайну была ў бежанцах каля расійскага горада Царыцына. Яна мела два класы адукацыі, вельмі прагнула ведаў і там чытала многа вершаў рускіх класікаў. Запомніла гэтыя вершы надоўга і мяне навучыла чытаць недзе ў чытырохгадовым узросце.

З кнігамі не расставаўся

Маці, як і бацька, «Полымя» называлі не часопісам, а кнігай. І заўсёды, калі я прыносіў дадому чарговы нумар «Полымя», маці беражна брала яго ў рукі, гартала і здзіўлена гаварыла:

— Якая тоўстая кніга. У ёй і вершаў многа, мне будзеш іх чытаць.

Так паволі дзякуючы рускім вершам, што маці вывучыла ў бежанцах, і беларускаму часопісу «Полымя» я адкрываў для сябе багацейшы духоўны скарб, імя якому Кніга. Нішто мяне не ўзрушала і не хвалявала ў маленстве, юнацтве і цяпер, у сталым ўзросце, так, як кнігі. З імі не расстаюся ніколі. Прачытаў калісьці выказванне пра кнігу вядомага савецкага педагога Васіля Сухамлінскага занатаваў у сваім дзённіку. Вось яно: «Адной з ісцін маёй педагогічнай веры з'яўляецца бязмежная вера ў выхаваўчую сілу кнігі. Школа — гэта перш за ўсё кніга. Выхаванне — перш за ўсё слова, кніга, жывыя чалавечыя адносіны. Кніга — гэта магутная зброя. Разумная, натхнёная кніга нярэдка вырашае лёс чалавека».

Менавіта ў школьныя гады я захапіўся кнігамі, ды так, што адарваць мяне ад іх не магло нішто. Для мяне, беднага хлопчыка з несамавітай беларускай вёскі, кнігі сталі святлом у змроку, верай у нашу перамогу пры страшнай нямецкай акупацыі. Пры любой магчымасці, у розных абставінах я заўсёды, як успамінала маці, шукаў, спадзяваўся — а раптам пашанцуе ўбачыць кнігу. Мо добрыя людзі дазваляць мне яе пагартаць, а можа, і дадуць пачытаць дамоў.

І тут такая радасная падзея: у суседняй вёсцы Боркі адчынілася хата-чытальня, якая сумяшчала работу клуба і бібліятэкі. Вось у ёй я ўпершыню ўбачыў і ўзяў у рукі часопіс «Полымя».

БІБЛІЯТЭКА Ў БОРКАХ

Хата-чытальня ў суседняй з Пешкамі вёсцы! Якая ж хвалюючая падзея і не толькі для жыхароў Борак, але і для нашых Пешак, і для іншых навакольных паселішчаў, якія тады ўваходзілі ў адзін і той жа сельсавет — Вялікія і Малыя Лясковічы, Чарнекава, Міхалкі, Кашалёва.

Незвычайная шафа

Асабіста для мяне, як толькі адкрылася тая хата-чытальня, адразу пачалося неспакойнае жыццё. Божа мой, пастаянна думаў: гэта ж зусім блізка ад нас столькі кніг! Чытаў дзякуючы маці я ўжо добра, ды не было чаго чытаць. А тут — цэлая бібліятэка. Праўда, на самым пачатку яе працы ўвесь кніжны фонд, калі

можна так сказаць, змяшчаўся ў адной шафе. І стаяла гэтая шафа сціпла ў кутку пакоя. Для мяне яна была незвычайнай.

Потым бібліятэка перабралася ў памяшканне вясковага клуба. І вось якія для мяне нялёгкія выпрабаванні. Той клуб — побач са школай. Сяджу на ўроках, а думкі мае пра іншае. Вядома, пра кнігі. Хутчэй бы скончыліся заняткі ды па дарозе дамоў абавязкова зайсці ў бібліятэку. Хоць на некалькі хвілін, каб паглядзець на кнігі, мо бібліятэкарка Ганна Кульневіч дазволіць некаторыя пагартыць. Дамоў сёння кнігу ў яе прасіць не буду, бо яшчэ не прачытаў і не прынёс здаць тую, якую ўзяў некалькі дзён назад.

І цяпер памятаю, што ў пакоі стаяў доўгі і шырокі стол. На ім — у мяне аж разбегаліся вочы — розныя часопісы, газеты. Я прасіў у Ганны Кульневіч дазволу пасядзець за сталом, каб хаця б пагартыць тыя выданні, што тут ляжалі. Бібліятэкарка, канечне, дазваляла, ёй патрэбны былі актыўныя чытачы, а я сярод іх — найпершы.

— Глядзі і чытай колькі хочаш, — казала яна. — Толькі доўга тут не затрымавайся, а то бацькі падумаюць, што цябе ў школе пасля ўрокаў пакінулі.

— Не. Я на сёння ўрокі падрыхтаваў добра, настаўніца выклікала да дошкі і атрымаў пяцёрку. Так што бацькам няма за што на мяне сварыцца.

Пачытаць маме

Пры адным такім наведванні бібліятэкі я і ўбачыў на сталае ўпершыню той-тую кнігу — той самы часопіс «Полымя». Ганна Кульневіч потым успамінала ў гутарцы са мной. Я схпіў «Полымя», хутка гартыў старонкі — і нечакана радасна ўскрыкнуў: «У гэтай кнізе і вершыкі ёсць! Зараз пачытаю». Ганна Кульневіч папрасіла: «Чытай уголас, я паслухаю, як у цябе атрымаецца». Я пачаў чытаць, і хаця вельмі хваляваўся, але ў маім голасе было многа трапяткіх пачуццяў.

«Добра чытаеш, — сказала Ганна Кульневіч. — Выразна і душэўна. Хто цябе так навучыў?» — «Мама. Яна калісьці была ў бежанцах, аж пад далёкім рускім горадам Царыцыным, і там вывучыла шмат вершаў рускіх паэтаў. І сама іх вельмі любіць, і мне часта чытае. Ну, я і слухаю. Вось бы пачытаць ёй вершы, што ў гэтай кнізе. Іх напісаў беларускі паэт, а такія ж хваляючыя, як і рускія».

Ганна Кульневіч узяла з маіх рук тую самую кнігу «Полымя», пагартала яе і сказала: «Тут не толькі вершы. Цэлыя старонкі запоўнены густа-густа, літарам ледзь хапае месца. Але гэта толькі здаецца, кніга добрая, ёсць што пачытаць. Паспрабуй пачытаць на гэтай старонцы, дзе не вершы». Чытаю і вельмі стараюся, каб спадабалася бібліятэкарцы.

— Дзякуй тваёй маці, — задаволена кажа яна. — Гэта так добра навучыла цябе чытаць. Вось што зробім. Бяры зараз гэты часопіс дамоў і прачытай маці вершы з яго. Толькі чытай так, як чытаў іх зараз мне. Я ўпэўнена, што маці спадабаецца наша задума, калі, ты кажаш, яна так любіць вершы.

«Можна яшчэ патрымаць дома гэтую кніжку»

З якім жа добрым настроем вяртаўся я ў той дзень са школы дамоў — бы на крылах ляцеў. Гэта ж такая нечаканая прыемнасць будзе для маці, зараз не памятаю ўсе падрабязнасці той сітуацыі, многа дзесяцігоддзяў мінула. Але ж добра памятаю, што той часопіс я трымаў дома столькі, колькі хацеў — Ганна Кульневіч дазволіла. Калі пасля школьных заняткаў я па звычцы заходзіў у

бібліятэку ды ўсё прасіў: «Ганна Міхайлаўна, можна я крыху яшчэ патрымаю кніжку «Полымя» дома?» — «А што, так доўга чытаеш у ёй вершы сваёй маці? Ці можа зусім не чытаў?» — «Што вы. Прачытаў некалькі разоў, вершы здорава падабаюцца маці».

Аднойчы маці прапанавала:

— Ты з кніжкі беларускія вершы мне чытаеш, а я зараз хачу па памяці расказаць рускія — тыя, што вывучыла ў бежанцах.

І прачытала верш М. Някрасава. Потым, калі настаўнікі прапанавалі сваім вучням расказаць на памяць што-небудзь такое, што асабліва ўразіла дзіцячыя душы, я, канечне, чытаў той рускі верш, што пачуў ад маці. І калі настаўніца пыталася мяне, ці ведаю, хто ж яго напісаў, я адразу адказваў: «Гэта мамін верш». Настаўнікі тактоўна, каб не расчароўваць вясковага хлопчыка, гаварылі: «Добра. Няхай верш пакуль сапраўды будзе мамін».

Ведаў увесь гэты верш на памяць — быццам сам быў побач з тым рускім хлопчыкам, якога мужык падвозіў на фурманцы. Бо пасля страшнай вайны гаротныя дзеці хадзілі ў дзіравым абутку, які часта развальваўся ў дарозе, у розных лахманах, якія ледзь прыкрывалі цела. Ну, зусім як у някрасаўскага бедалагі хлопчыка...

Быццам багаты куфар

У той кнізе «Полымя», якую бібліятэкарка дазволіла ўзяць мне дамоў, я прачытаў маці ўсе вершы. Яна ўважліва слухала і часта паўтарала: «Як жа цікава пішуць гэтыя паэты. Ну вось, прачытаў ты пра наш беларускі лес, а я быццам пабывала ў ім, атрымала асалоду ад сустрэчы з бярозкамі, соснамі, дубамі. Так хораша пра іх сказана ў вершах!»

Я і сам быў глыбока захоплены тым нумарам «Полымя». Асабліва мяне ўзрадавала, што ў ім былі змешчаны самыя розныя літаратурныя творы: апавяданні, наколькі памятаю — аповесць, падборкі вершаў... Потым я адкрыў для сябе: шматграннасць тэматыкі — галоўнае ў «Полымі». І я параўноўваў «Полымя» з... прыгожымі куфарамі ў пешкаўскіх хатах.

У такіх куфарах было сабрана шмат каштоўных рэчаў. Як хвалюючыя памяць і спадчына сям'і, нават роду.

Ганна Кульневіч, бачачы мой апантаны інтарэс да «Полымя», прапанавала:

— Зробім, Міша, так. Гэты часопіс выходзіць раз у месяц. Як толькі чарговы нумар паступіць у нашу бібліятэку — адразу дам яго табе, дома хуценька прачытаеш сам, а вершы — маці. Прынясеш часопіс, каб і іншыя людзі, хто цікавіцца, пачыталі. А потым можаш яго ўзяць зноў, чытай не спяшаючыся, колькі трэба.

Я з удзячнасцю прыняў гэтую прапанову Ганны Кульневіч, бо для мяне такое было выгадна. Атрымалася, што «Полымя» я мог чытаць — і чытаў! — больш, чым хто-небудзь іншы. Ганну Кульневіч ніколі не падводзіў: прыносіў здаваць кожны нумар часопіса ў той дзень, як мы дамаўляліся. Ды аднойчы здарылася вельмі непрыемнае, у першую чаргу для мяне.

Зрэбныя нагавіцы

Маці пашыла мне зрэбныя нагавіцы, у якіх трэба было хадзіць у школу. Нагавіцы не пафарбавалі, бо не было чым, і я выглядаў у іх, як стары дзед. Вось тады і заўпарціўся, ды так, што ўсе мае здзівіліся. «У такіх нагавіцах мне сорам-

на сярод вучняў. Пакуль не пафарбуеце, у школу не пайду», — заявіў рашуча. Маці нават не ўгаворвала мяне, толькі плакала. Яна і сама разумела, што вучні проста засмяюць мяне. Канечне, вельмі перажываў, што прапускаю заняткі. А тут яшчэ і часопіс «Полымя» трэба аднесці ў бібліятэку...

Потым маці ўспамінала, што такая недарэчная сітуацыя доўжылася цэлы тыдзень, я нават захварэў ад перажыванняў. Бацька не вытрымаў — сабраўся ў Бярозу пашукаць той фарбы. Ён дастаў са свайго «тайніка» ў клуні — глыбокай нары ў сене — бутэльку «першака», надзвычай моцнай самагонкі. Маці ўзяла ў куфары два адмыслова вытканых льяняных ручнікі. З гэтым дабром і пайшоў бацька ў Бярозу пехатой за 25 кіламетраў. Вярнуўся з фарбай.

Маці адразу ж пафарбавала мае нагавіцы, і я пабег у школу, прыхапіўшы часопіс «Полымя». Калі зайшоў у бібліятэку найперш папрасіў у Ганны Кульневіч прабачэння за тое, што на некалькі дзён здаю часопіс пазней. «А што здарылася, ты ж вельмі акуратны?» — здзівілася яна. Я адвёў вочы ўбок, каб бібліятэкарка не бачыла маіх слёз...

УРОКІ ЛІТАРАТУРЫ

«Дарваўся» да чытання

Распавядаю пра часопіс «Полымя». Хочацца як мага больш узгадаць важнага і цікавага, і пастаянна думаю: чым жа так вабіла гэтае выданне мяне, вясковага хлопчыка? Чаму, калі прыносіў з бібліятэкі дамоў свежы нумар, я забываўся пра ўсё. Ад «Полымя» мяне не маглі адарваць самыя цікавыя гульні маіх сяброў-равеснікаў.

Ну, калі маці даручала тэрміновую работу, тады іншая справа. А такой работы з вясны да позняй восені ў нас, як і ў кожнай пешкаўскай сям'і, было хоць ты разарвіся: рыхтаваць градкі на агародзе, садзіць бульбу, капусту, буракі, потым палоць усё гэта, хадзіць на луг нарваць шчаўя, каб маці зварыла нейкі абед... А яшчэ разам са старэйшай сястрой Марыяй у лес і на балота ў грыбы, чарніцы, журавіны...

Зусім мала вольнага таму заставалася ў мяне для «Полымя». Тым больш калі, як гаварыла маці, «дарываўся да чытання», пачыналася ўзрушэнне маёй душы. Асабліва глыбокім, трапяткім, часта нечаканым яно было летам і восенню. Такое зразумела: у гэтую пару года я жыў у тым цудоўным свеце, пра які расказвалася і ў «Полымі». Маё зачараванне жывой прыгажосцю шырокіх лугоў, якіх было шмат каля нашых Пешак, дбайна дагледжаных палеткаў, сасновых і бярозавых гаёў, дуброў было поўнасцю сугучна тым вобразам і думкам з твораў беларускіх пісьменнікаў і паэтаў у маім любімым часопісе.

Творы ў «Полымі» друкаваліся самыя розныя, што мяне асабліва вабіла. Я чытаў пра нашы гарады, вёскі, заводы, фабрыкі, будоўлі, калгасы... Пра руплівых беларусаў, якія адбудоўвалі сваю Радзіму пасля страшнай вайны. Мо занадта многа чытаў пра саму вайну, бо творы на гэтую тэму тады друкаваліся ў кожным нумары часопіса. Здзіўляцца не трэба: зусім свежыя яшчэ былі раны, якія пакінулі пасля сябе на беларускай зямлі гітлераўскія акупанты.

Назаву толькі некаторыя, самыя значныя творы, змешчаныя ў «Полымі» за два гады. 1952 год. Пачатак трэцяй часткі трылогіі Якуба Коласа «На ростанях», раман Івана Мележа «Мінскі напрамак», раман Піліпа Пестрака «Сустрэнемся на барыкадах», раман Івана Шамякіна «У добры час»... 1953 год. Заканчэнне трылогіі Якуба Коласа «На ростанях», п'еса Кандрата Крапівы «Зацікаўленая

асоба», раман Аляксея Кулакоўскага «Расстаёмся ненадоўга», сатырычная камедыя Андрэя Макаёнка «Выбачайце, калі ласка»...

Два, а то і тры разы

Іншы раз атрымлівалася вось як: так захапляўся надрукаваным ў «Полымі» творам, што перачытваў яго два, а то і тры разы. І не паспяваў здаць часопіс у бібліятэку ў той час, як было дамоўлена з Ганнай Кульневіч. Ёй гэта не падабалася, ды я і сам стараўся быць абавязковым, але ж. І аднойчы здарылася нечаканае, пра што доўга гаварылі ў школе.

Мне заставалася дачытаць у «Полымі» ўсяго некалькі старонак надзвычай цікавай аповесці, але ж часопіс я павінен быў аднесці ў бібліятэку менавіта ў той дзень. «Можа, удасца дачытаць на ўроку літаратуры, тады пасля заняткаў і аднясу «Полымя» ў бібліятэку», — вырашыў я. Беларускую літаратуру ў нас тады выкладаў дырэктар школы Васіль Аляксеякаў.

Гэта быў мой любімы прадмет, і тут сваю ролю, канечне, адыграла «Полымя». Многае, што мне давалі школьныя ўрокі, я дапаўняў і ўзбагачаў прачытаным у часопісе. Такое вось арганічнае спалучэнне, якое прыносіла мне вялікае задавальненне. І я — не папракайце мяне, паважаныя чытачы, у няці-пласці — быў першым вучнем у школе па беларускай літаратуры.

Мае хітрасці

Вось у той дзень на ўроку Васіль Аляксеякаў не надта часта пазіраў на нас, вучняў, бо ўважліва глядзеў у акно і непакоіўся, што марудна выконваецца тэрміновая работа на школьным двары. Я скарыстаў гэтую акалічнасць: паклаў сабе на калені часопіс «Полымя», каб хутчэй дачытаць тое, што не паспеў. Для маскіроўкі на парту паклаў перад сабой падручнік па беларускай літаратуры. І захапіўся тым, што чытаў у «Полымі».

Васіль Аляксеякаў, канечне, хутка разгадаў маю хітрасць. Але не падаў выгляду, прайшоў уздоўж сцяны да другога акна, з якога лепш відаць школьны двор. Потым ён апынуўся ў класе «з тылу» і спыніўся каля мяне. Узяў часопіс пагартаў яго і спытаў: «Што, такую тоўстую кніжку, Шыманскі, чытаеш?» «Ага», — ледзь прамовіў я. «І цікавая?» — «Вельмі». — «А дома няма часу яе чытаць?» — «Я і дома чытаю. Ды вось сёння трэба ў бібліятэку здаць гэтую кніжку, а я яе не дачытаў. Хачу дачытаць на ўроках», — выпаліў я з бухты-барахты. І адразу ўцяміў: тое, што сказаў, — самае горшае для мяне ў такой нечаканай сітуацыі.

— Ну што ж, дачытай сваю кнігу, — спакойна прамовіў Васіль Аляксеякаў. І раптам са злосцю: — Толькі не на маіх уроках. А зараз ідзі да дошкі, адказвай зададзены на сёння ўрок не па «Полымі», а па школьнаму падручніку.

Як мяне пакараў дырэктар

Амаль усё, што адбылося са мной у той дзень і потым, на працягу некалькіх дзён, я запамніў назаўсёды. Бо яно вельмі паўплывала на мой стан, хаця сышлося разам і дрэннае, і прыёмнае для мяне, вось як. Здаецца, тады Аляксеякаў паставіў мне ў дзённіку «нездавальняюча». Відаць, я не мог, як патрабавалася, расказаць тое, што даваў нам на дом дырэктар: я ж быў незвычайна ўзбуджаны, перапалоханы.

СТАРОНКІ ЛЁСУ

ТАЦЦЯНА ДАСАЕВА

«МОЖА Я І ЗАВУСЯ ПАЭТАМ, ШТО СА СВЕТЛЫМ ЗАЎСЕДЫ ДРУЖУ»

Мікалай Андрэевіч Жук нарадзіўся 24 кастрычніка 1914 года ў вёсцы Паўстынь, што на Случчыне, у сялянскай сям’і. Яго маці, Алеся Іванаўна, памерла ў дваццацівасьмігадовым узросце, пакінуўшы маленькага сына. Бацька, Андрэй Самуілавіч, быў для свайго часу дастаткова адукаваным чалавекам: закончыў царкоўнапрыходскую школу, меў права быць настаўнікам, але ўсё жыццё працаваў на зямлі. Удзельнічаў у Першай сусветнай вайне, меў званне унтэр-афіцэра, быў паранены, вярнуўся з вайны інвалідам. Ён далучыў сына да кнігі, прывіў любоў да паэзіі. У лірычным эсэ «Невычэрпная крыніца радасці» Мікола Жук напісаў: «Успамінаецца мне далёкае дзяцінства, галоднае, басаногае. Але ўсё роўна светлае. Менавіта ў той ранні час я і быў зачараваны музыкай паэтычнага радка. Бацька мой быў граматым. Ён любіў чытаць. Прывучаў да гэтага і мяне. Адноўчы з Палесса ён прывёз мне кнігу «Маленькое живое слово». Там я прачытаў упершыню вершы Пушкіна, Сурыкава, Нікіціна. Я лічу, што любоў да паэзіі ў душу маю зараніў бацька. Менавіта той кніжкай».

І не толькі кнігай далучаў бацька свайго сына да свету паэзіі. Ён перадаваў яму сваё замілаванне ўсходам сонца, роснымі раніцамі, вечаровымі туманамі, навучыў любіць зямлю, дзе нарадзіўся і вырас: бор, рэчку, сенажаць, лугі, палі — усё, што завецца малой радзімай. А яшчэ навучыў любіць і паважаць сялянскую працу. Не ведаў бацька, што яго Мікола напіша шмат вершаў, паэм, у якіх увасобіць усю тую любоў, якую ўклаў ён у сэрца сына. Галоўным творам жыцця, над якім Мікалай Андрэевіч Жук працаваў да апошніх дзён, стала паэма «Ля падножжа маіх святынь», прысвечаная самым дарагім на свеце людзям — бацькам Алесі і Андрэю. Там ёсць радкі і пра бацькаву «навуку»:

Ён шкадаваў мяне, хоць і будзіў так рана,
Каб я яму на полі дапамог
На поплаве зграбсці сухі мурог.
Баранаваць зямлю, хадзіць за плугам,
І нават сеяць навучыў мяне
З каробкі ліпавай зярняткі залатыя.
З тых дзён святанні палюбіў навек

І пахі траў, зямлі сырой дыханне,
З тых пор ў душы са светлым парываннем
Я дружна жыў і ношу сваю нёс...

Усё жыццё Мікалай Андрэевіч Жук піў з крышталёвых крыніц свайго дзяцінства і не мог наталіць сваю прагу іх чысцінёй і святлом.

У 1928 г. Мікола Жук закончыў Паўстынскую пачатковую школу. Далей вучыцца не было магчымасці. Вёску раскідалі па хутарах. Патрэбна было дапамогаць сям'і па гаспадарцы. Працаваў на тарфяніку, рамонтным рабочым на чыгунцы, а вечарам наведваў Урэцкую школу калгаснай моладзі. Незабыўнае ўражанне ў душы падлетка пакінуў настаўнік роднай мовы і літаратуры Юры Канстанцінавіч Грынкевіч — выпускнік Белпедтэхнікума, які друкаваў свае творы ў газетах і часопісах, бачыў Купалу і Коласа, Зарэцкага і Чорнага і многіх іншых беларускіх пісьменнікаў, а з Паўлюком Трусам моцна сябраваў. Настаўнік развіваў творчыя схільнасці вучняў. Пад яго кіраўніцтвам у школе дзейнічаў літаратурны гурток, удзельнікі якога выпускалі насценную газету, літаратурны альманах «Сунічныя паляны», дзе змяшчалі свае творы. Ю. К. Грынкевіч заўважыў літаратурныя здольнасці свайго вучня Міколы Жука, даў высокую ацэнку яго сачыненню «Самы цікавы выпадак у маім жыцці», урывак з якога быў змешчаны ў школьнай насценнай газеце і на яго звярнуў увагу пісьменнік Міхась Лынькоў, што аднойчы наведваў Урэцкую школу. Юры Канстанцінавіч сказаў Міколу, што пры ўмове, калі ён будзе настойліва вучыцца і працаваць над сабой, то зможа стаць пісьменнікам. Можна ўявіць, якім гэта было шчасцем для хлопчука: любімы настаўнік лічыць яго таленавітым, здольным, верыць у яго творчыя магчымасці, многа чакае ад яго! Можна, гэта вера і ўмацавала даўняе, патаемнае жаданне вясковага хлопчука спрабаваць свае сілы ў паэзіі. Пачуццё ўдзячнасці да Ю. К. Грынкевіча М. Жук пранёс праз ўсё жыццё. Гэта адлюстравана ў яго ўспамінах і вершах, прысвечаных настаўніку.

У 1931 годзе пры Урэцкай школе былі арганізаваны настаўніцкія курсы, на якія паступіў Мікола Жук. Правучыўшыся восем месяцаў, ён атрымаў кваліфікацыю настаўніка. У 1933 годзе Слуцкім РАНА быў накіраваны ў адну з пачатковых школ Грэскага раёна. Менавіта ў гэты час ён пачынае пісаць вершы. «Я разумеў, што мне не хапае агульнай культуры, канкрэтных ведаў па вершаскладанні і высокага адчування сапраўднага паэтычнага радка», — успамінаў М. Жук. І ўсё ж ён адважыўся паслаць некалькі вершаў у Мінск у Дом пісьменніка. Неўзабаве яму прыйшоў ліст ад паэта Пятра Глебкі з разгорнутым удумлівым аналізам дасланых вершаў. А яшчэ там быў пералік кніг, рэкамендаваных для прачытання, і шмат карысных парад для паэта-пачаткоўца. У прыватнасці, П. Глебка пісаў аб неабходнасці ўпартай штодзённай працы над вершамі. М. Жук перажыў хвіліны радасці і ўзрушэння ад усведамлення таго, што вядомы паэт, творамі якога ён захапляўся, падтрымаў яго першыя літаратурныя спробы. Гэта паслужыла імпульсам для далейшай творчасці.

Летам 1934 года маладога настаўніка выклікалі на зборы ў вайсковыя лагеры ў Мінск. Юнаку ўпершыню давялося пабываць у гэтым вялікім, прыгожым горадзе, адкуль прыходзілі да яго кніжкі Купалы, Коласа, Глебкі, Труса і іншых аўтараў, горадзе, дзе жылі яго любімыя пісьменнікі. Уразіла архітэктура сталіцы. Вайсковыя зборы праходзілі ва ўсходняй частцы мінскіх ваколіц, у Сляпянцы. У самім Мінску Мікола пабываў толькі некалькі разоў, але ўчэпістая памяць юнака з рамантычным светаўспрыманням прагна ўбірала ўсё, што знаходзілася ў яго полі зроку. Дамой ён вярнуўся з варашылаўскім значком на лацкане пінжака і яркімі ўспамінамі: «Мінскія ўражанні перапаўнялі душу і сэрца, і так хацелася выказаць іх. І абавязкова ў вершах», — згадваў М. Жук. Так нарадзілася некалькі твораў, сярод якіх быў і верш «Мінску».

Пасля гэтых падзей М. Жук настаўнічаў яшчэ адзін навучальны год. «Працаваць было цяжка і сумна. Веды мае былі недастатковымі ... І таму мары пра жыццё і вучобу ў Мінску, пра літаратурнае асяроддзе і ўласную творчасць не пакідалі мяне ні на імгненне. Я працягваў пісаць вершы, перапісваў іх у тоўсты агульны сшытак. Некаторыя з іх дасылаў у Мінск. Вынік маіх спроб аказаўся вельмі значным», — занатаваў пазней Мікалай Андрэевіч у сваім творы «Мая споведзь. Аб вершах і аб сабе».

Для выяўлення і падтрымкі таленавітай моладзі ў Мінску ў Доме пісьменніка быў створаны кабінет маладога аўтара. На той час, калі Мікола Жук пачаў дасылаць туды свае вершы, загадчыкам кабінета і літкансультантам па паэзіі з'яўляўся паэт Мікола Хведаровіч. У адной камандзе з ім працавалі літкансультантамі па паэзіі Пятро Глебкі і Міхась Чарот, а Кузьма Чорны — літкансультантам па прозе.

Міхась Чарот, старэйшы сярод іх, яшчэ ў 1920-я гады быў адным з самых актыўных арганізатараў і кіраўнікоў літаратурнага руху на Беларусі. Пры яго непасрэдным удзеле ўзнікла першае літаратурна-мастацкае аб'яднанне «Маладняк», яго намаганнямі былі створаны спрыяльныя ўмовы для росквіту маладых талентаў. Адным з яго паплечнікаў і паслядоўнікам у гэтай высакароднай справе ў 1930-я гады стаў М. Хведаровіч, якога М. Чарот падтрымаў на пачатку яго літаратурнай творчасці.

Кабінет маладога аўтара штодня атрымліваў больш дзясятка твораў пачаткоўцаў. Літкансультанты ўважліва чыталі кожны твор, па-гаспадарску адбіралі каштоўнае, вартае ўвагі. «Часта наладжваліся нарады, склікаліся канферэнцыі. Пачалі выклікаць паасобных аўтараў асабіста для сяброўскіх гутарак. Выдаваліся альманахі маладых пісьменнікаў, былі арганізаваны літаратурныя старонкі, аддзелы ў часопісах»¹, — успамінаў М. Хведаровіч.

Пасля асабістых сустрэч з маладымі аўтарамі найбольш здольным дапамагалі атрымаць адукацыю: давалі накіраванне на вучобу. А ў далейшым сачылі за іх творчым ростам, далучалі да літаратурнага працэсу, спрыялі апублікаванню іх твораў.

Вось такім чынам у кабінет маладога аўтара трапіў і Мікола Жук. Яго вершамі зацікавіўся Мікола Хведаровіч і выклікаў для размовы ў Мінск. Адбылося гэта ў маі 1935 года. Варта адзначыць, што М. Хведаровіч у 1934 годзе стаў сябрам Саюза пісьменнікаў БССР і адказным сакратаром часопіса «Полымя рэвалюцыі», аднак па-ранейшаму ўдзяляў шмат увагі працы з творчай моладдзю.

У лісце да М. Жука М. Хведаровіч параіў яму захапіць з сабой лепшыя вершы, паведаміў, што харчаваннем і жылём ён будзе забяспечаны. «Выклік гэты ў Мінск стаў для мяне прамой дарогай да вышэйшай адукацыі. Мне цяжка выказаць усё тое, што рабілася ў маёй душы. Я адчуваў сябе асілкам. Усё было прасвечана радасцю, сонцам, смелымі надзеямі, якія, як мне здавалася, павінны былі вось, вось збыцца», — успамінаў мой бацька.

Тры дні прабыў М. Жук у Доме пісьменніка. Усё было так, як абяцаў М. Хведаровіч. «І сустрэлі мяне, і пагаварылі са мной. Жыў я ў Доме пісьменніка... Мой тоўсты агульны сшытак хадзіў па руках. Пісьменнікі чыталі мае вершы, ставілі паметкі. Верш пад назвай «Мінску» выбралі для друку», — успамінаў М. Жук.

М. Хведаровіч з асаблівай увагай і цеплынёй паставіўся да першых крокаў у паэзіі юнака са Случчыны, гарача пераконваў яго ў неабходнасці вучыцца. Пры яго садзейнічанні М. Жук атрымаў ад Саюза пісьменнікаў БССР рэкаменда-

¹ Хведаровіч, М. Вялікі майстар прозы // М. Хведаровіч. Памятныя сустрэчы. — Мінск, 1971. — С. 120.

цыю для паступлення на вучобу, на падставе якой у Наркамасветы яму выдаў дакумент аб вызваленні ад настаўніцкай працы. «У роднай вёсцы маёй Паўстыні разнесліся чуткі, што мне, Андрэеваму сыну, пісьменнікі дапамаглі ўладкавацца вучыцца ў Мінску “на пісьменніка”», — успамінаў М. Жук.

Восенню 1935 года М. Жук прыехаў у Мінск і паступіў на другі курс рабфака Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. З удзячнасцю згадаў ён, што галоўную ролю ў такім крутым павароце яго жыцця адыграў, безумоўна, М. Хведаровіч. Яго бацькоўскі клопат юнак адчуваў некалькі гадоў. А потым, з канца 1938 года да канца 1950-х, па драматычных абставінах (беспадстаўны арышт і высылка М. Хведаровіча, Вялікая Айчынная вайна) яны не мелі магчымасці сустрэцца. Пасля рэабілітацыі М. Хведаровіча ў 1955 годзе і яго вяртання ў Мінск у 1956 годзе іх стасункі ўзнавіліся. Былі сустрэчы, ліставанне. І так на працягу ўсяго жыцця. М. Жук напісаў літаратурны партрэт М. Хведаровіча, шмат старонак адведзена яму ў творы «Мая споведзь. Аб вершах і аб сабе». Глыбокая ўдзячнасць гэтаму чалавеку засведчана і ў вершы «Светлы ўспамін», які М. Жук напісаў незадоўга да сваёй смерці. Вось урывак з гэтага верша, датаванага 10.01.1995 года:

«Мае нясмелыя радкі,
У верш нявопытны сабраны,
Узмахам цвёрдае рукі
Ў паэзію ён вёў старанна.

Каб ў сіле сціплых слоў маіх,
Што я ў палях сабраў світаннем,
Гучаў мой голас, не заціх,
Як смеласць мудрая настане.

Той Дом пісьменніка згарэў,
Дзе я пражыў тры дні, тры ночы,
Дзе сэрца мне паэт сагрэў,
У паэзію адтуль я крочу»¹.

Вучыцца на рабфаку было надзвычай складана, але М. Жук не забываў і пра ўласную творчасць. У гэтым яму садзейнічаў М. Хведаровіч. Ён не выпускаў з поля зроку Міколу, дапамагаў яму асвоіцца ў новым асяроддзі, найперш літаратурным, спрыяў пашырэнню яго кругагляду. Ведаючы захопленасць юнака мастацкай літаратурай, М. Хведаровіч пахадайнічаў, каб рабфакаўцу дазволілі наведваць бібліятэку Дома пісьменніка і браць кнігі для чытання з сабой у інтэрнат. Так вясковы хлопец атрымаў доступ да скарбаў сусветнай літаратуры. З успамінаў М. Жука: «Якія там унікальныя кнігі былі! Яны і цяпер стаяць у мяне перад вачамі. Калі 24 чэрвеня 1941 года ад фашысцкіх бомбаў запалаў Мінск, калі гінулі людзі, гінуў любімы горад, я з болей у сэрцы ўявіў, як будуць курчыцца ў агні лісты гэтых цудоўных кніг і, думаючы пра гэта, усвядоміў усю жорсткасць і гібельнасць задуманага фашыстамі ўдару».

Наведванне бібліятэкі было сапраўдным таінствам. Каб трапіць туды, неабходна было прайсці праз вялікі пакой на першым паверсе. «Там было заўсёды вельмі ціха. Стаяла мэбля, абцягнутая зялёныя аксамітам. Зялёныя дываны ляжалі на падлозе. Гэта падкрэслівала і паглыбляла цішыню, што панавала ў пакоі. Тут заўсёды быў хто-небудзь з пісьменнікаў. І калі я ціха з кніжкамі праходзіў па пакоі, яны са здзіўленнем паглядалі на мяне (можа, мне толькі здава-

¹ Жук, М. Запаветнае. Кніга паэзіі. — Любань, 2014. — С. 85–87.

лася), пакуль я не заходзіў у бібліятэку. Іх погляды так бянтэжылі мяне, такім маленькім і нікчэмным адчуваў я сябе ў гэтыя хвіліны, што мне не раз хацелася адмовіцца ад наведвання бібліятэкі. Але зрабіць такое я не змог. Кнігі перамаглі!» — успамінаў мой бацька.

Малады чалавек саромеўся свайго знешняга выгляду, сціплай вопраткі. Яшчэ яму здавалася, што бібліятэкарка з недаверам давала яму кнігі, баялася, што ён можа іх сапсаваць, забрудзіць. Таму кожны прыход у бібліятэку даваўся яму нялёгка. Але зусім хутка Мікола адчуў, што яго страх і сумненні надуманыя. Нягледзячы на тое, што акрамя М. Хведаровіча яго ў Доме пісьменніка ніхто не ведаў, усе з прыязнасцю ставіліся да яго. Аднойчы да нерашучага юнака падышоў пісьменнік Эдуард Самуйлёнак, узяў за плечы і завёў у чытальную залу. «І сёння памятаю, як цёпла свяціліся за акулерамі яго добрыя вочы», — згадваў М. Жук. Хутка ён пераканаўся і ў тым, што бібліятэкарка ахвотна выдавала яму кнігі, не здзіўлялася яго частым прыходам у бібліятэку і зусім не засяроджвала сваёй увагі на яго сціплым касцюме.

М. Жук рэгулярна наведваў Дом пісьменніка. І не толькі для таго, каб памянаць кнігі. Неаднойчы прысутнічаў ён і на занятках пачаткоўцаў, што збіраліся тут і абмяркоўвалі свае творы. Пра адно з такіх мерапрыемстваў паведамлялася ў нататцы, змешчанай у газеце «Літаратура і мастацтва» (1935, № 50): «Пасля сход стыхійна ператварыўся ў творчы вечар пачынаючых. З чыткай вершаў выступілі Няхай, М. Жук, Нябосеў, Алесенка, Левановіч, Смычкоў, Купрыяновіч, Сяднёў. У цёплай таварысцкай атмасферы творы маладых паэтаў былі дзелавіта абгавораны». Паведамлялася таксама, што з заключным словам выступіў М. Хведаровіч. Відавочна, што адбылося гэта восенню 1935 года, калі М. Жук ужо вучыўся на рабфаку. Думаецца, што ўдзельнікам імпрэзы ён стаў не выпадкова, бо незадоўга да гэтага ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1935, № 46) быў апублікаваны яго верш «Мінску».

Сапраўдным дэбютам у сваёй літаратурнай творчасці М. Жук лічыў публікацыю верша «Памяці Валянціна Кацельнікава». Па яго ўспамінах, верш быў напісаны хутка і лёгка. Штуршком для яго ўзнікнення паслужыла нататка ў газеце «Звязда». У ёй паведамлялася аб падзвігу пагранічніка, яго гераічнай смерці і аб тым, што там, дзе загінуў Валянцін Кацельнікаў, цяпер служыць яго брат. Гэты верш разам з некалькімі іншымі М. Жук аднёс у кабінет маладога аўтара. Літкансультант азнаёміўся з прынесенымі творамі. Яго зацікавіў верш пра пагранічніка. «А гэты верш мы возьмем, — сказаў ён Міколу. — Цёплы верш. Калі ў вас ёсць яшчэ што-небудзь падобнае, прыносьце ў наш часопіс». Без усялякіх змен і паправак верш надрукавалі ў «Полымі рэвалюцыі» (1936, № 7). У хуткім часе ў гэтым жа часопісе быў апублікаваны яшчэ адзін верш маладога паэта — «Думы дзяўчыны» (1937, № 3).

Публікацыя вершаў у такім аўтарытэтным выданні стала знакавай падзеяй для рабфакаўца М. Жука. Паступова, пераадольваючы прыродную сціпласць і сарамлівасць, ён пачаў далучацца да грамадскага жыцця рабфака. Яго абралі ў склад рэдкалегіі насценнай газеты. У лютым 1937 года ў Мінску праводзілася шмат мерапрыемстваў, прысвечаных трагічнай даце — 100-годдзю з дня смерці А. С. Пушкіна. Мікола напісаў верш «Пушкін у Міхайлаўскім», які змясцілі ў насценнай газеце. Ён прыцягнуў увагу студэнтаў і выкладчыкаў. «А мяне, нібы на крылах, падымалі светлыя мары, неакрэсленыя надзеі. У святле неабдымнай радасці забываліся ўсе мае няўдачы і па матэматыцы, і па фізіцы, і па хіміі», — згадваў М. Жук.

У 1937 годзе М. Жук паступіў на літаратурны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага. Як і на рабфаку, юнак увесь час аддаваў вучобе. Спецыфіка факультэта абавязвала чытаць вялікую колькасць мастацкіх твораў.